

FÂTİHATÜ'L-KİTAB SÛRESİ	3
Bu Sûreye Fatiha Adı Verilmesinin Sebebi	3
Fatiha Sûresine Ümmü'l-Kur'an Denilmesinin Sebebi	3
Fatiha Sûresine Seb ül-Mesânî Denilmesinin Sebebi	3
Hamd'in Çeşitleri	4
Kulun Hamdetmesi Taklid ve Mecaz Yoluyladır	4
Nur Kalbe Huzur Verir	5
Sâlik'in Engelleri ve Onları Geçmenin Yolları	5
İlim Ve Marifet Geçidi	5
Tevbe Geçidi	6
Tuzaklar Ve Engeller Geçidi	6
Kişiyi İbâdetten Alıkoyan Ve Oyalayan Özürler Geçidi	6
İbâdete Teşvik Eden Duygular Geçidi	7
İbâdetleri Helak Eden Geçitler	7
Hamd Ve Şükür Geçidi	7
Rabb'in Tecellisi	8
Mahlûkat'ın Sınıfları	8
Yetmiş İki Fırka	9
Rahman ve Rahîm'in Tekrarının Sebepleri	9
Rahman ile Rahîm'in Arasındaki Fark	10
Akreb Ve Yılan Hikâyesi	10
Karga Yavrusunun Büyüme Hikâyesi	10
Bir Çok Belâ Ve Sıkıntıların Altında Rahmet Ve Bereket Yatar	10
Bütün Bunlar, Görünürde Nimettirler	10
Allah Ceza Gününün Sahibidir	11
Mülkün Asıl Manası	11
Mâlîki Kelimesinin Okunuşu	12
Zahirî ve Bâtınî İslâm	12
Ayet-İ Kerimesinin İncelikleri	13
Nuşîrevân İle İlgili Hikâye	13
Nûşîrevân'a Âdil Denilir mi?	13
İbâdete Layık Olan Sadece Allah dır	14
Kulun Üç Hali	15
İtikâdî Konular	15
İbâdetler On Tanedir	16
Âbidlerin Mertebeleri	16
Tevlât-İ Necmiyyeden Tasavvufî Mânalar	17
Nefs, Kalb, Ruh Ve Sırrın İbâdetteki Gayeleri	17
Namazın Cenâb-ı Allah ile Kul Arasında Taksim Oluşu	17
Ancak Sana" Lafzının Tekrarı	18
İbâdetin İstiâne Üzerine Takdiminin Hikmetleri	18
Hikâye	18
Yardım Dilemede Hazreti İbrahim'in Sünneti	18
Bizi doğru yola hidâyet kıl	19
Enbiyâ ve Evliya Hep Allah'dan Hidâyet istediler	19
Sıratı Müştekim İslâm Dininden istiaresidir	20
Âyet-i Kerimesinin Çeşitli Manâları	20
Mâsivâ'dan Yüzçevir	20
Enbiyâ ve Evliyanın Makamına Teşvik	20
İfrat ve Tefritten Uzak Orta Bir Yol	21
Doğruluğun Çeşitleri	21
Müstakimin kısımların	21
Tevlât-i Necmiyyeden Tasavvufî Manâlar	22
Sırât-ı Mustakîm	22
İnamın Tabakaları	23
Bazen De Din Ve Hidâyet Kul'a İzafe Edilir	23
Bazı Sırlar	23
Sırat İkidir	24
Nimet İki Kısımdır	24
Gadab ve Dalâl	25

Dalâlete Düşenler Ve Gadaba Uğrayanlar Kimlerdir?	25
Hayret Makamları.....	26
Nefsin Hevâ-ü Heves Çölünde Yolunu Şaşıranlar İlâhî Rahmetten Mahrumdurlar	27
Amin.....	27
Fâtiha Sûresinin Âyet, Kelime ve Harflerinin Sayısı.....	28
Fatiha Sûresi Nerede Nazil Oldu	28
Fatiha Sûresinin Fazilet, Esrar ve Havassı.....	28
Fatiha Sûresini Okuyana Belâ Gelmez	29
Fatiha Sûresi Bütün İlimlere Şâmildir	29

FÂTİHATÜ'L-KİTAB SÛRESİ

Bismillahirrahmânirrahîm1
Hamd, o Rabbü'l-âlemîn,2
o Rahmân-Rahîm,3
o Din günü'nün mâliki Allah'ın!4
Sâde sana ederiz kulluğu/ibâdeti
Ve sâde senden dileriz avni/inayeti yârab!5
Hidâyet eyle bizi doğru yola; 6
o kendilerine in'âm ettiğin mesûdların yoluna...
Ne o gazap olunanların, ne de sapkınların!7¹

Bu Sûreye Fatiha Adı Verilmesinin Sebebi

Bu sûreye "Fâtihatü'l-kitab" (Kur'ân-ı Kerimi açan sûre) adının verilmesinin sebepleri:

- 1- Mushâfî şerîf eğitimi, Kur'ân-ı kerimin okunması ve namazın kendisiyle başlanmasıdır.
- 2- Çünkü, hamd, her kelâmı, açandır.
- 3- Fatiha ilk nazil olan sûredir.
- 4- Fâtiha-i şerîfe, Levh-i mahfuzda ilk yazılan şeydir.
- 5- Dünyâda bütün maksatların, ukbâda cennetlerin kapılarının anahtarı, Fâtiha-i şerîfedir.
- 6- Kitabullah'ın esrarının hazinelerinin kapıları, besmeleyle açılır olmasındandır. Çünkü Fâtiha-i şerîfe, hitabetin letafetlerinin (ve güzelliğinin) hazinesidir. Fâtiha-i şerîfenin incelikleri sebebiyle "Beyan² ehline, tüm Kur'ân-ı Kerim anlaşılır hale gelir. Çünkü Fâtiha-i şerîfe'nin manâlarını anlayanlar, onunla müteşâ-bihâtın (manâsı açık anlaşılmayanların) kilitlerini açarlar. Kur'ân-ı Kerimin âyetlerinin nurlarını Fatih-i şerîfeyle iktibas edebilirler.³

Fatiha Sûresine Ümmü'l-Kur'ân Denilmesinin Sebebi

Fatiha Sûresine, "Ümmü'l-Kur'ân" adı da verilmiştir. Bir şeyin ümmü, onun aslı demektir. Kur'an-ı Kerimin tamamının maksadı, dört emri ikrar etmektir.

- 1 - Uluhiyyeti ikrar,
- 2 - Nübüvveti- peygamberliği ikrar.
- 3 - Meâdî, ahireti ikrar,
- 4 - Kaza ve kaderi isbât etmektir.

Cenâb-ı Allah'ın, Fâtiha-i şerîfedeki,

Hamd, âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur. O, Rahman ve Rahimdir. Sözleri, uluhiyete delâlet eder.

(Allah), Ceza gününün mâlikidir. Âyet-i kerimesi, kıyamet ve ahiretin varlığına delâlet eder.

(Ey Rabbimiz!) Ancak sana ibâdet (kulluk) ederiz ve yalnız senden yardım dileriz. Âyeti- kerimesi de Cebriliği ve Kaderiliği reddederek, her şeyin Allah'ın kaza ve kaderiyle olduğunu ispat etmektedir.⁴

Fatiha Sûresine Seb'ül-Mesânî Denilmesinin Sebebi

1- Fatiha sûresinin âyetlerinin sayısı yedi olduğu için bu sûreye "Seb'ul Mesânî" adı da verildi.

Beyan ilmi: Hakikat, mecaz, kinaye ve istiareden yg edebî sanatları anlatan belagat (gazel konuşma ve güzel yazma) ilmidir,

2 - Fatiha sûresinin her bir âyeti Kur'ân-ı Kerimin yedide biri makamına geçerli olduğu içindir. Kim Fatiha sûresinin hepsini okursa, kendisine tüm Kur'ân-ı kerimi okumuş sevabı verilir.

3 -Kim ağzını, yedi âyet olan Fatiha sûresini okumak için açarsa, Cenâb-ı Allah, ona Cehennem'in yedi kapısını kapattığı için bu ad verilmiştir.

Bütün bunlar, Seb'u (yedi) diye isimlendirilmesinin yönleridir. Amma "mesânî" diye isimlendirilmesinin sebebi ise, her namaz veya her rek'at, diğerine nisbetle ikinci (namaz ve rek'at) kabul edilmesindendir. Her rekatta hükmî veya hakîkî olarak çift olmasındandır. Veya Mekke ve Medine'de (iki değişik yerde) iki kere inmesindendir.

Ayrıca Fatiha sûresine, "Sûretü's-Salat, Sûretü's-Şifâ, Şafîyye, Esâsü'l-Kurân, Kâfiyye, Vafîyye, Sûretü'l-hamd, Sûretü's-Şükr, duaya şâmil olduğu için Sûretü'd-dua ve Sûretül-kenz denilmiştir.

Rivayet edildiğine göre, Cenâb-ı Allah, Hadîs-i kudsîde şöyle buyurdu: Fâtihatü'l-kitab (Fatiha sûresi) arşımın

¹ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/45.

² Beyan ilmi Hakikat mecaz kinaye ve istiareden ve edebî sanatları anlatan belegat

³ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/45-46.

⁴ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/46.

hazinelereinden bir hazinedir."

Hamd Allah'a mahsustur. kelimesinin başındaki lam-ı tarif "and" içindir. Mükemmel hamd demektir. O da, Cenâb-ı Allah'ın bizzat kendini övmesi, peygamberlerin Allah'a hamdetmeleri, velayet ehlinin kâmil olan hamdleri veya umumî hamdidir.

Veya kelimesinin başındaki lam-ı tarif, istiğrak içindir. Manâsı: Bütün hamd ve senalar, aslında mahmud (övlüen) Allah içindir. Cenâb-ı Allah:

"O'nu, yedi sema ile arz ve bütün bunlardaki zev'il-ukûl her şey teşbih eder ve hatta hiçbir şey yoktur ki O'nu hamdiyle teşbih etmesin ve lâkin siz onların teşbihlerini iyi anlamazsınız! O cidden halîm-gafûr bulunuyor." ⁵ Âyet-i kerimesinde beyan ettiği gibi, Meleklerin, beşerin ve onların gayrisinde bütün varlıkların, hamdi, asî olarak hamd, adalet olarak medhü-senâ ve hakikaten ma'budluk Allah'a mahsustur, ⁶

Hamd'in Çeşitleri

Tasavvuf ehline göre hamd, mahmud'un (övlümeye layık olan zatın) kemâlini izhâr etmektir. Allâh'ü Teâlâ'nın kemâli, O'nun sıfatları, ef âli ve eserleridir.

Şeyh Davud Kayserî hazretleri⁷ dedi ki: "Hamd, kavli (sözle olur) fiili (sadece iş ve hareketler ile olur) ve hâlî (yaşamak ile) olur.

Kavli (sözle) hamd: Cenâb-ı Allah'ın, peygamberleri (a.s.)'ın dilleri üzerine, kendi nefisini övdüğü şeylerle kişinin, lisanı ile Allah'a hamdü sena etmesidir

Fiili hamd: Kişinin beden ile yapılan ibâdetleri yapmasıdır, ve kerim olan Allah'a yönelerek, kişinin Allah rızası için hayır işlemesidir. Çünkü dil ile hamdetmek insanın üzerine vacip olduğu gibi, her uzvu (organı) hasebiyle belki her insanın her uzvunun üzerine hamdetmek vâcibtir. Her durumda Allah'a şükretmek gibi.

Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri "Her durumda Allah'a hamd olsun"⁸ buyurdıkları gibi. Bu da ancak, her uzvun yaratılmış olduğu gayede kullanılmasıyla mümkün olur. Meşru bir şekilde Allah'a kullukta nefsin haz alması ve memnun olmasını istemek değil; Allah'ın emirlerine sarılmak ve boyun eğmek için yapılan işlerle hamd olunur.

Hâlî hamd: Kalb ve ruh'un derecesine göredir. Kişinin, ilim ve amelde kemâl sıfatına sahip olması ve ilâhî ahlâk ile ahlâklanması gibidir. Çünkü, insan, zat ve nefsinde, mükemmelliği bir meleke haline getirmesi için, peygamberlerin diliyle, "insanlar, Allah'ın ahlakıyla ahlâklanmakla emrolunmuştur." (1/10)

Hakikatte bu ise, zıddının olmaması cihetinde, "Zahir" isimle müsemma olan Hak Teâlâ'nın tafsil makamında kendisini övme-sidir. Amma Cenâb-ı Allah'ın, zâtı ilâhiyesini (bütün hamdleri içine toplayarak) cemi makamında kavli olarak övmesi ise, kitaplarında (Tevrat, Zebur İncil ve Kur'an'da) ve Suhuflarında zatını kemâl sıfatları ile tarif etmesidir. Fiili övmesi ise, Cenâb-ı Allah'ın, Cemâl ve Celâlinin bütün kemâlatıyla ğayb'dan şehâdete, bâtından zahire, ilimden kendisine, sıfatlarının güzelliğini ve isimlerinin velayetini izhar etmesidir. Halî övmesi ise, Cenâb-ı Allah'ın ilk mukaddes feyzi ile zâtında tecellileri ve ezeli nurunun zuhurudur. Cenâb-ı Allah, tafsili (açıklamalı) ve cemi (toplucu) olarak, hem öven ve hem de övlüdür.

"Göz perdelerim açılmadan önce her zaman ben senin kardeşindim.

Gerçekten, seni zikrediyor ve sana teşekkür ediyordum.

Ne zaman ki gece aydınlandı, sabah, senin, zikredilenin, zikrin ve zâkirin sen olduğuna şahidlik etti.

Kavli (sözlü olarak) hamd ile hamd eden herkes hamdettiğini (övdüğünü) ona mahsus kemâl sıfatları bilir ve tanır. Ona bu gerekir. Kayserinin sözü bitti. ⁹

Kulun Hamdetmesi Taklid ve Mecaz Yoluyladır

Hamd ve sena şükre şâmidir. Bundan dolayı Cenâb-ı Allah, kitabına,"Allah'a mahsustur" da, sena ile nefesine hamdetti, Âlemlerin Rabbine cümlesinde, şükür ile hamddetti, medh yani överek, hamdetti.

Allan rahman ve rahimdir, ceza gününün sahibidir, âyetlerinde ise, medh ile kendisine hamdetti.

Sonra kula bu üç şekilde Cenâb-ı Allah'ı hakikî olarak, hamdetmesi yoktur. Belki kul, taklid yoluyla ve mecaz olarak, Allah'a hamd eder.

Birincisi (hakM hamd), Cenâb-ı Allah'ı hakikî manâda hamd ve sena etmek, onun zat ve sıfatının künhünü anlamanın bir dalıdır. Cenâb-ı Allah'ın zât ve sıfatının mahiyetini anlama hakkında şöyle buyurdu: "Onlar, ilimce Onu (Allah'ın künhünü) ihata edemezler."¹⁰Onlar, Allah'ı gereği gibi tanıyamadılar. ¹¹

⁵ İsrâ 17/44

⁶ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/46-47.

⁷ Şeyh Davud Kayserî Hazretleri. Doğum tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Fakat 1258 (H. 656} veya 1261 (H. 659) tarihlerinde Kayseri'de doğduğu tahmin edilmektedir. Medrese tahsili gördü. İznik'i fetheden Osmanlı Sultanı Orhan Gazi ilk olarak yaptırdığı Orhaniyye Medresesine Davudu Kayseriyi müderris olarak tayin etti. Davudu Kayseri hazretleri, Osmanlının ilk resmi eğitimcisi dir.. İlmîye heyetinin başıdır. Atomların enerji yüklü olduğunu ilk defa söyleyen Davudu Kayseri hazretleridir. Tasavvuf erbabı ve bir gönül eri olan Davud-u Kayseri hazretleri, 1350 yılında İznikte vefât etti.

⁸ Ebû Davud, Edeb, 91; ibni Mâce, Zekat, 34,

⁹ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/48-49.

¹⁰ Taha: 20/110

İkincisi (Taklid ve mecaz yoluyla hamd etme) ise, Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri, Mi'râc gecesinde Beni sena et, hitabıyla muhâtab oldu. Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri şöyle dedi.

"Ben seni (gereğince) sena edebilecek güçte değilim," dedi. Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri, kulluğu izhâr edip, Allah'ın emrine uymanın elbette gerekli olduğunu bildi ve şöyle devam et: "Sen kendi zatını nasıl sena ettiysen ben de öylece sena ediyorum,"¹² dedi.

Bu, taklid yoluyla Allah'a hamd-ü sena etmektir. Ve biz taklid yoluyla Allah'a hamdetmekle emrolunduk. Allahü Teâlâ frize kendisine hamdetmemizi şöyle emretmektedir: "Ve Elhamdü lillah, de"¹³ Başka bir âyeti kerî-me'de: "Onun için gücünüz yettiği kadar Allah'a korunun. 64/141¹⁴ Te'vilâtı Necmiyye'de de bu böyledir.

Sadî şöyle buyurdu.

"Vücudumuzdaki her kıl 0 nun vergisi ve lütfudur. Nice seneler şükretsem, bir kılın şükrünü edadan acizim"¹⁵

Nur Kalbe Huzur Verir

Şeyh İmam Gazali Hazretleri, "Minhâcü'l-Âbidîn" isimli kitabında zikretti:

"Hiç şüphesiz, hamd ve şükür, umduklarına kavuşup; istediklerini elde etmek isteyen, sâliklerin geçmeleri gereken yedi geçitin en sonuncusudur. Kulun ibâdet yolunda sülüûk için, harekete geçeceği ilk şey, semavi bir ilham ve hususî, ilahî bir bir tevfiğ (başarı) ile olur. Şeriatın sahibi Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri, şu hadisiyle buna işaret etti:

"Muhakkak nûr mü'min'in kalbine girdiği zaman, kalbi açılır ve inşirah eder (sevinç ve ferahlık duyar)."

-"Ya Rasûlellah! Bunun belirli alâmeti var mıdır?" diye soruldu: Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri:

-"Aldatıcı dünya hayatından uzak durmak, ebedî dünyaya yönelmek ve gelmeden önce ölüm için hazırlanmaktır,"¹⁶ dedi.¹⁷

Sâlik'in Engelleri ve Onları Geçmenin Yolları

Şeyh İmam Gazali Hazretleri, "Minhâcü'l-Âbidîn" isimli kitabında zikretti:

"Hiç şüphesiz, hamd ve şükür, umduklarına kavuşup; istediklerini elde etmek isteyen, sâliklerin geçmeleri gereken yedi geçitin en sonuncusudur.

(Bir kişinin geçmesi gereken yedi geçit şunlardır:)

1 - ilim ve marifet geçidi

2 - Tevbe geçidi.

3 - Tuzaklar ve engeller geçidi:

a) Dünya

b) Halk,

c) Şeytan,

d) Nefis.

4 - Dört büyük özürler geçidi.

5 - İbâdette teşvik eden duygular geçidi.

6 - İbâdetleri helak eden geçidi.

7 - Şükür ve hamd geçidi.

Kulun ibâdet yolunda ilerlemek (ve seyr-ü sülûk) için, harekete geçeceği ilk şey, semavi bir ilham ve hususî ilahî bir bir tevfiğ (başarı) ile ibâdet yolunda ilerlektir. Bu da,. Şeriatın sahibi Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri, şu hadisiyle buna işaret etti:

"Muhakkak nur mü'min'in kalbine girdiği zaman, kalbi açılır ve inşirah eder (sevinç ve ferahlık duyar)."

-"Ya Rasûlellah! Bunun belirli alâmeti var mıdır?" diye soruldu: Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri:

-"Aldatıcı dünya hayatından uzak durmak, ebedî dünyaya yönelmek ve gelmeden önce ölüm için hazırlanmaktır,"¹⁸ dedi.¹⁹

İlim Ve Marifet Geçidi

¹¹ Ei-En'âm: 6/91

¹² Sahîh-i Müslim, salat: 222, ibni Mace. ikâme: 117

¹³ E'l-İsrâ.17/111

¹⁴ Et-Teğâbun: 64/16

¹⁵ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/49-50.

¹⁶ ibni Cerir ve ibni Hatem rivayet etmişlerdir. Siracu't-Tâlibin, alâ Minhâcû'l-Âbidîn, c. 1,s,39, Hakim, Müstedrâk'ında bu hadisi şerifi rivayet etti,

¹⁷ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/50-51.

¹⁸ ibni Cerir ve ibni Hatem rivayet etmişlerdir. Siracu't-Tâlibin. alâ Minhâcû'l-Âbidîn, c. 1, s.39, Hakim, Müstedrâk'ında bu hadisi şerifi rivayet etti.

¹⁹ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/51-52.

İlim ve marifet geçidi: Kulun kalbine, başlangıçta, her şeyin kendisi için olduğu ve Cenâb-ı Allah'ın değişik nimetlerle kendisini nimetlendirdiği fikri doğduğu zaman, şöyle der:

"Cenâb-ı Allah, şükür ve hizmetle beni istiyor. Eğer ben gafil olursam, Allah benden nimetini alır ve bana felâket, belâ, musibet ve azabını tattırır. Allah, bana mucizeler ile peygamber gönderdi. Peygamber (s.a.v.) Hazretleri, bana, âlim, bir Rabbimin olduğunu ve itaatiyle sevâblandırmaya ve masiyetiyle insanları cezalandırmaya kadir olduğunu bana haber verdi. Bir çok şeyleri emretti ve yasakladı. (Bunları düşünen kişi) nefsi için korkar. Bu çekişmede; sanattan, sanatkârın varlığını isbât eden delil'den başak hiçbir kurtuluş yolunu bulamaz. Cenâb-ı Allah'ın yarattıklarında var olan delil'den Allah'ın varlığını ve birliğini yakînen kabul eder. (Sanattan sanatkârın varlığını ve büyüklüğünü bütün benliğiyle öğrenir ve kabul eder.)

O zaman, bu zikredilenlerle mevsuf olan Rabbinin varlığıyla kendisine yakîn gelir. İşte bu "ilim ve marifet geçiti"dir. Tarikatın başında bu yollar karşısına çıkar. Yolun başında bu geçitleri geçmeyi ve buralarda bulunan engelleri kesmeyi, ahiret âlimlerinden sorarak ve öğrenerek, büyük bir basiretle geçmeye çalışmalıdır. Kişi (tek başına) hizmetine koyulmakla kendisine marifetin gönderilmesiyle Rabbinin varlığına yakînî iman hâsıl olduğu zaman Ona nasıl ibadet edeceğini bilemez. Zahirî ve Batınî olarak şer'-i şerifin farzlarından kendisine neyin gerekli olduğunu ilim yoluyla öğrenir.²⁰

Tevbe Geçidi

Farzlar hakkındaki ilim ve marifeti tekâmül ettiğinde, ibâdetleri edâ etmeye koyulur. Ve (bir dönüp kendisini muhasebe eder) bakar, (ki ihlastan mahrum olduğunu görür.) Bir çok insanların hâli budur. Ve şöyle der:

-"Ben (ihlaslı bir) ibadete nasıl döneceğim. (1/11) Ve ben günahlarda ısrar etmekle kirlendim. Benim günah pisliklerinden kurtulmam ve inceliklerinden ihlas elde etmem için tevbe etmek bana vacip olur." Der. Kendisini hizmet için ıslah eder. Ve buradan "Tevbe geçidine" yönelir. Hukuk ve şartlarına riâyet edilerek; sâdık bir tevbe'ye sarılır.²¹

Tuzaklar Ve Engeller Geçidi

İbâdet ve tarikat ehli, olan tevbekâr, şeyr-ü sülûk'a bakar. Gözünün nuru olan ibâdetlerden kendisini, alıkoyan ve meşgul eden engeller bulur. Düşünür. Onlar dört şeydir:

- 1 - Dünya,
- 2- Mahlûkat,
- 3- Şeytan,
- 4- Nefs.

Sâlik bu engelleyici geçitlere yönelir. Bunları kesmede dört şeye ihtiyaç duyar.

- 1 - Dünyadan tecrid.
- 2- İsanlardan uzaklaşmak.
- 3- Şeytanla mücâdele.
- 4- Nefsi kahretmek.

Dünyadan (kurtulmanın yolu onu gönülden çıkartmakla) tecrid ile,

Mahlûkattan (kurtulmanın yolu onların kötülüklerine ortak olmamak ve şerlileri sevmemek ve) halvet (yalnızlık) ile, Şeytandan (kurtulmanın yolu onunla mücâdele (savaşmakla),

Nefs-i Emmâre (şerrinden kurtulmanın yolu sürekli onunla) mücâhede etmekle mümkündür.

Bu engellerin en şiddetlisi nefis-i emmâredir Ondan tamamen sıyrılmak mümkün değildir. O, şeytan gibi bir defada mağlub edilmez. Çünkü nefis hayat için âlet ve binektir Kişinin ibâdete yönelmesinde nefsin muvafık görmesi de umulmaz Çünkü nefis hayrın zıddına çeker, hevâ gibi ona tâbi olarak. Çünkü nefis, kötülüğün cinsidir. Nefsin boyun eğmesi için. onu "Takva gemi" ile gemlemeye ihtiyaç vardır. Onu rüşd olan güzel yollarda kullanmak ve fesatlıklardan men etmek lâzımdır.²²

Kişiyi İbâdetten Alıkoyan Ve Oyalayan Özürlere Geçidi

Nefisle mücâdele etmekten kesilen, yani nefisle mücâdeleyi başaran kişi, ibâdetlere yönelmek ister. Fakat bu kişi, ibâdetlere yönelmekten kendisini meşgul eden bazı hadiselerin kendisine arız olduğunu görür, bakar, inceler. Kendisini dört şeyin ibâdetten alıkoyduğunu görür.

- 1 - Rızık kaygısı.
- 2 - Çeşitli dünya düşüncesi,
- 3 - Musibetler.
- 4 - Allah'ın kendisine takdir ettiği kaza.

²⁰ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/52-53.

²¹ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/53.

²² İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/53-54.

Birincisi: Nefsin öne sürdüğü, nızık bahanesidir. Hayat için elbette gerekli olan rızıkla nefis, insanı ibadetten alıkoymaya çalışır.

İkincisi: Akla gelen çeşitli düşüncelerdir. Korktuğu ve ümid ettiği, arzuladığı veya ikrah ettiği düşünceler. Bu düşüncelerde iyi veya kötüyü bulacağı endişesi kendisini ibâdetten alıkoymaz.

Üçüncüsü: Şiddetler ve her taraftan üzerine yağın musibetlerdir. Özellikle, kötü insanlardan ilgisini kestiği, şeytanla savaştığı ve nefse zarar verdiği dönemlerde, kişiye ızdırap veren musibetlerdir.

Dördüncüsü: Çeşit çeşit kazalardır.

Burada insana arız olan dört geçidi aşması, kendisini ibâdetten alıkoymak için üzerine hücum eden bu büyük düşmanları, dört şeyle yenebilir.

1 - Tevekkül.

2 - İşi Allah'a havale etmek.

3 - Sabır.

4 - Rıza.

Birincisi: Rızık konusunda Allah'a tevekkül.

İkincisi: Tedbirini aldıktan sonra işi Allah'a havale.

Üçüncüsü: Şiddet ve musibetleri, sabırla karşılamak.

Dördüncüsü: Kaza ve kaderi, rızâ ile karşılamak.

İnsan bu dört düşmanı kestiği ve bunlardan kurtulduğu zaman, bakar; Nefs hamiyetsiz ve tembellik ediyor. Hakkıyla hayrı işlemediği ve gerektiği gibi hareket etmediği ve çalışmadığını görür. Nefsin gaflete meylettiğini, zaaf gösterdiğini, boşta gezmeyi arzuladığını, fuzûlî işlere yöneldiğini ve hatta israf ettiğini, zulüm işlediğini görür.²³

İbâdete Teşvik Eden Duygular Geçidi

Bu durumda kişi, kendisini taata sevkedecek bir sâike (mürşid-i kâmile) ve onu günah işlemekten menedecek bir men ediciye muhtaçtır. Bunlar (yani kişiyi hayra teşvik eden ve günah işlemekten men eden kuvvetler de) ümid ve korkudur.

Umid (recâ): Cenâb-ı Allah'ın, ibâdet edenlere, rızâsına erenlere vereceğini vaat ettiği güzel kerametlerdir. Bu, insanı ibâdete teşvik eder.

Korku (havf): Cenâb-ı Allah'ın günah işleyen kişilere vereceği azabdan korkmaktır. Bu da insanı günah işlemekten alıkoymaz.

İşte bu, "teşvik edici geçitler" onu karşıladığı zaman, onu zikredilen bu iki şey (yani, korku ve ümit) ile geçmeye muhtaçtır. Cenâb-ı Allah'ın yardımıyla burayı geçtikten sonra, kendisini meşgul edecek, durduracak, hiçbir engel göremez. Bilakis onu ibâdete ve kulluk vazifelerini yapmaya çağırır. O da aşk ve şevkle ibadet eder.²⁴

İbâdetleri Helak Eden Geçitler

Bir de bakar, canla başla yapmış olduğu ibâdetlerin iki büyük düşmanı belirmiştir. Onlar:

Riya ve gösteriş,

Ucub (kendini beğenme)dir.

İnsan, bazen, (riyakârlık yapar) yapmış olduğu ibâdeti insanlara gösteriş için yaptığını; bazen de (ucub'a kapılır) ibâdetini büyük görür ve ibadetiyle gururlanır.

Burada helak edici geçitler vardır. Bu geçitleri, ihlâs ile ve Cenâb-ı Allah'ın nimetlerini hatırlamakla kesmeye muhtaçtır. Bu mertebeyi Cebbar olan Allah'ın güzel koruması ve kuvvetlendirmesiyle başaran kişiye, gerektiği gibi, hakkıyla Allah'a ibâdet etmesi hâsıl olur.²⁵

Hamd Ve Şükür Geçidi

Bütün bu geçitleri aşan kişi, ibâdete devam eder. Lâkin kendisine yani iç âlemine baktığı zaman, "Nimetullah" denizinde, Cenâb-ı Allah'ın koruması, başarı vermesi ve imdadı ile Allah'ın nimetleri denizinde boğulmakta olduğunu görür.

İçine korku girer. Şükrün bozulmasından ve nankörlüğe düşmekten korkar. Bu ise ihlas ile elde edilen yüce mertebeleri düşürür. Burada "Hamd ve şükür geçidi" onu karşılar. Hamd ve şükür geçidini, çok çok hamd ve şükür etmekle geçmeye koyulur. Burayı aşınca artık maksuduna ve gayesine kavuşmuştur. Ömrünün geri kalanını bu halde nimetler içerisinde güzel bir şekilde geçirir. Şahsı dünyada kalbi ukbâda olur. Gün be gün postacıyı bekler. Her gün biraz daha dünyadan nefret eder. Mele-i a'lâ'ya karşı şevki artar. Kendisini âlemler Rabbi'nin Peygamberi Muhammed Mustafa (s.a.v.) Hazretlerinin yanında bulur. Kendisini, gadabsız olarak.

²³ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/54-55.

²⁴ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/55.

²⁵ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/55-56.

Rabbinin rızasıyla müjdelerler. Nefsin temizliğine kavuşur. İnsan ve cinlerin hepsi bu fani dünya da Cenâb-ı Allah'ın feyzi ve rahmetine gark olur. Cennet bahçelerine yerleşir. Fakir nefsinin, sonsuz nimetler, büyük bir mülk ve saltanatın içinde bulur.²⁶

Şeyh Sadî (k.s.) ne güzel buyurmuşlar: "Gelin güvey olduğunda nöbet oldu tamam fakat, güzel gün ile ömrünü tamamladı." (İ/12) Husrev de vefatı anında şöyle dedi: "Dünyada ebedî kalmayacak olan. Edinemez onu asla vatan."

Âlemlerin Rabbi. Allah, zât ismi bakımından tüm hamdlere layık olduğunu, "zat" ismine karşılık "hamd"i getirerek tembih etti. Sıfat isimlerini müteradif getirip; iki müstahakkı bir araya topladı. O da Rabbi'l-âlemin "Alemlerin Rabbi" ifadesidir. Allah'ın zât ve sıfatları bakımından, dünyevî ve uhrevî her tür hamde müstehak olduğunun bir delili gibidir.²⁷

Rabbın Tecellisi

Rabb: Terbiye ve ıslah etmek manasınadır.

Rabbi'n, "âlemler" hakkında tecelli etmesi, onları, gıdalarla terbiye etmesi ve varlık sebepleri olan diğer şeyler yaratma-sıyladır.

İnsanlar hakkında ise. onların zahirini nimetle ve bâtınlarını rahmetle terbiye etmesidir, insanların bâtınları, kalbleridir. Yani kalblerini rahmetiyle terbiye eden demektir. Cenâb-ı Allah, kullarının nefislerini, şer'î hükümler ile terbiye eder. Âşıkların kalblerini tarikat âdabı ile terbiye eder. Muhibbânın (sevenlerin) sırlarını hakikat nurları ile aydınlatıp terbiye eder. Allah, insanı bazan tavırları ve bazan de onun azalarında bulunan kuvvetli nurları feyziyle terbiye eder. Kemikle işitme, yağ ile görme, et ile konuşma imkanı veren, Allah Subhânehü Teâlâ hazretleridir. Başka bir tertip ile insanın gıdasını, nebatatta taneleri ve meyveleri yaratarak, insanı gıdalandırır.

Hayvanları et ve yağ giydirecek ve onları nasıl hareket edeceklerini içlerine koyarak terbiye eder.

Yeryüzünü ağaçlar ve nehirler ile, yaşanır hâle getirir.

Feleklerde (gök yüzünde), yıldızları nuru ile, insanların hizmetine verir.

Zamanda senin sükûnetini iskan eden, geceleri, haşaratı ve eziyet veren hareketleri teskin eden ve onlardan seni koruyan ve gündüz ile fazl ü kereminden rızını aramanı sağlayan Allah, noksan sıfatlardan münezzehtir.

İşte bütün bunları yapan Allah, senin mürebbindir. Sanki Rabbinin senden başka bir kulu yokmuşçasına seni yetiştirip terbiye ederken, sen ona hizmet (yani ibâdet) etmemektesin. Veyahut senin başka bir Rabbin varmışçasına ona ibâdet etmekteisin.

Alemin, âlemler, cemîidir. aslında cemidir, kendi lafzında müfredi yoktur.

Vehb Hazretleri: Allah'ın onsekizbin âlemi vardır. Dünya âlemi onlardan bir âlemdir. Bu kadar geniş bir harabe içerisinde az bir ümrân (bayındırlık), çöl ortasındaki bir çadır gibidir, dedi

Dehhâk bin Müzâhim hazretleri²⁸ dedi ki:

Âlemler: Üçyüzaltmıştır. Onlardan üçyüz tanesi çıplak ve ayakkabisizdir. Yaratıcılarını tanımazlar. Onlar Cehennem yakacağı kuru otturlar. Altmış tanesi elbise giyerler, onları Zülkarneyn Aleyhisselâm terbiye etti ve onlarla konuştu.

Ka'bu'l-Ahbâr Hazretleri²⁹ şöyle buyurdular:

Âlemler sayısızdır. Çünkü Cenâb-ı Allah, Rabbinin ordularını ancak kendisi bilir.74/31"³⁰ Buyurdu.³¹

Mahlûkat'ın Sınıfları

Ebû Hüreyre (r.a.)dan rivayet olduğuna göre, Cenâb-ı Allah, mahlûkatı dört sınıf olarak yarattı.

Melekler,

Şeytanlar,

Cinler,

insanlar.

Sonra bunları 10 cüz kıldı. Bu 10/9 (on cüzden dokuzunu) Melekler kıldı. Bir parçadan da diğer üç varlık

²⁶ Siracu't-Tâlibin, alâ Minhâcu'i-Abidin, c. 1. s.39-65

²⁷ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/56.

²⁸ 49 Dehhâk bin Müzâhim Hazretleri, Tabiîn devrinin büyük müfessirlerindendir. Eshâb-i Kiramdan Abdullah bin Abbas hazretlerinin sohbetiyle müşerref oldu. Ondan tefsir ve hadis gibi birçok ilimler öğrendi. Yine Eshâbı kiramdan Abdullah ibni Ömer, Abdullah ibni Abbas, Ebû Hüreyre ve Enes bin Mâlik Hazretleri gibi büyük insanlardan hadis-i şerifler rivayet etti. Dehhâk hazretleri bir çok talebe yetiştirdi. Özellikle ilk kız medresesi açan o dur. Bu medresede bin tane kız çocuğu okuyordu. Onlara âlet ve dinî ilimleri okutuluyordu. Okulun çevresini at üzerinde gezerek teftiş ediyordu. Dehhâk hazretleri, Haccâcın elinden Belh şehrine kaçtı. Orada yakalandı. Zindana atıldı. Hapiste 723 (H. 105) senesinde vefat etti.

²⁹ Ka'bu'l-Ahbâr: Yemen'de doğdu. Tabiîn'in tanınmışlarından ve rivayeti çok olan bir zattır. Yahudî âlimlerinin büyüklerindendi. İslâm ile müşerref olmak için Efendimiz (s.a.v.) hazretlerine gitmeye hazırlanırken Efendimiz (s.a.v.) hazretlerinin vefat haberini aldı. Sonra Hazreti Ömer (r.a.) hazretlerinin zamanında Müslüman oldu. Humus'a yerleşti. 652 (H. 32) tarihinde orada vefat etti.

³⁰ El-Müdesir: 74/31

³¹ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/57-58.

(şeytanlar, cinler ve insanları) yarattı. Sonra bu için teşekkül ettiği bir parçanın dokuzundan Şeytanları yarattı. 10/1 (On parçadan birini) de insan ve cinler yaptı. Bu geride kalan bir'in 10/9 (onda dokuzunu) cin olarak yarattı. Geri kalan 10/1 (onda birini) insan olarak yarattı. İnsanları da 125 cüz olarak yarattı. Onlardan yüz cüzünü Hind (ve Çin) ülkelerinde yaşayanlar olarak yarattı. Onlardan bir kısmı yüzleri köpek yüzleri gibi olan "Satuh"lar; gözleri, göğüsleri üzerinde olan "Maluh"lar kulakları fil kulağı gibi olan "Masunlar"; ayakları kendilerini taşıyamayan "Mâluf"lar'dır ki, "Duvâlû bay" ismiyle anılırlar. Bunların (ekseriyeti dinsiz olup) hepsinin varacağı yer Cehennemdir. (Bunlar günahları sebebiyle manen bu suretlerde gözüktüyorlar.) İnsanların on iki kısmı, Nasturiyye, Melkâniyye ve İsrailiyye "Rum" diyarında yaşamaktadır. Bu her üçü (kendi arasında) dörde bölünmektedir. Bunların hepsinin (kâfirlerinin) varacağı yer, Cehennemdir. İnsanların altı cüzü şarkta (doğuda)dır. Ye'cüc ve Me'cüc, Türk, Hakan, Hudehle Türkleri, Hazar Türkleri, Circir Türkleridir. insanlardan altı cüzü, batıdadır. Zenci, Zutti, Habeşi, Nobe, Berberi ve Arabların diğer kâfirleri olan kabilelerdir. Bütün bu sayılan kabilelerin (kâfirlerinin) varacağı yer ateştir.³²

Yetmiş İki Fırka

İnsanlardan sadece tevhid ehli kaldı. Onlar da bir cüzdürler. Amma zamanla kendi aralarında yetmiş üç fırkaya bölündüler. Yetmiş iki fırkası büyük bir tehlike üzerindedirler. Bunlar, bid'at ve dalâlet fırkalarıdır. Bir fırka kurtulan fırka'dır. Fırka-i Naciye denilen bu fırka, Ehl-i sünnet ve'l-cemaat'tir. Bunların hesabı Allah'adır. Allah dilediğine azab eder, dilediğini bağışlar. Hadis-i şerifte Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri, şöyle buyurdular: -"Muhakkak İsrail Oğulları yetmiş iki fırkaya bölündüler. Ümmetim de, yetmiş üç fırkaya bölünecektir. Bir fırka hariç hepsi ateştedir.

- "Ya Rasûlellah kurtuluşa olanlar kimlerdir?" dediler. Efendimiz (s.a.v.):

- "Onlar, benim ve ashabımın yolu üzerinde olandır," buyurdu.³³

Yani benim ve ashabımın üzerinde olduğumuz, itikâd. yaptığımız işler (ibâdetler ve muameleler) ve söylediğimiz sözlerin yolu üzerinde olanlardır. Bu yol kişiyi kurtuluşa, saadete ve cennete ulaştırır. Rasûlullah'ın ve ashabın yolunun dışındaki yollar bâtıldır, insanı Cehenneme götüren yollardır. Bu yollarda olan insanlar eğer "ibâhe" ehli yani haramı helal gören bir mezheb'de ise ebediyyen Cehennemde kalacaktır. Yok eğer ibâhe ehli değilse, ebediyyen Cehennemde kalmaz. Cezasını çektikten sonra çıkar.³⁴

Rahman ve Rahim olan Allah,

Rahman ve Rahîm'in Tekrarının Sebepleri

Rahman ve Rahim'in tekrar edilmesinin bir çok sebep ve hikmetleri vardır. (1/13)

Birincisi: Besmele-i şerife deki zatîdirler. Fâtîha-i şerifedeki, ise kemâl sıfatlarıdır.

İkincisi: Besmele-i Şerife'nin, Fâtîha-i Şerife'den olmadığı bilinmesi için tekrar edilmiştir. Eğer ikisi bir olsaydı, iade edilmesinin faydadan hali olması gerekirdi.

Üçüncüsü: Âbidlerin, çok zikir etmeleri mendubtur. Muhakkak ki Cenâb-ı Allah'ı sevmenin alâmeti onu çok zikretmektir. Zîrâ Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri: "Kim bir şeyi fazla severse onu çok zikreder."

Dördüncüsü: Âlemlerin Rabbidir, cümlesinin zikredilmesi, Âlemlerin Rabbinin rahman Rahman olduğunu, beyan eder. Rahman ki, onlara dünyada rızıklarını vermektedir. Rahim, ahirette onları bağışlayandır. Bundan dolayı, ondan sonra, Allah, ceza gününün sahibidir, cümlesi zikredildi. Yani Rububiyet (Cenâb-ı Allah'ın Rabbü'l-âlemin olması), ya rahmâniyet iledir ki, o da dünyada onlara rızık vermektir. Ya da Rahimiyettir ki, o da ukbâ'da mağfirettir.

"Yahudiler, yetmiş bir fırkaya bölündü. Hristiyanlar, yetmiş bir veya yetmiş ikiye bölündüler. Ümmetim de yetmiş üç fırkaya bölünecektir,"

Beşincisi: Hamdi zikretti. Hamd ile rahmete nail olunur. Beşeriyetin içinde Cenâb-ı Allah'a ilk hamd eden Âdem Aleyhis-selâm'dır. Âdem Aleyhisselâm aksırdığı zaman, Elhamdü lillah, demişti. Bundan dolayı, Rabbin sana rahmet etsin, temennisi vâcib oldu. Rabbin bunun için seni yarattı. Cenâb-ı Allah, mahlûkatına hamdi öğretti. Ve onlara, hamdi ile rahmete nail olabileceklerini beyan etti.

Altıncısı: Tekrar, ta'lil içindir. Tekrarın bir çok sebepleri vardır. Hamd'in bu evsafa tertip edilmesi, onun kaynağının yüksekliğine bir işarettir. Rahmaniyyet ve Rahimiyyet, bu cümledendir. İkisi Cenâb-ı Allah'ın ihsanda muhtar (onun ihsana zorlanmayacağına mahlûkatından dilediğine dilediği sıfat ile tecelli etmeye sahip) olduğuna ve vacip olmadığına delâlet eder. İşte burada, Rahman ve Rahim'in kemâlâtının feyzi, ve Rabbi'l-âleminin, zâtının feyziyle hamde (övgüye) müstehakk olan sebepler ile başladı. Dünyada onların dışına çıkılamaz. Feyiz, lutfun elbisesi ve âhirette ceza anında adalettir. İşte bundan üç vasfın tertibinin şekli anlaşıldı.

³² İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/58-59.

³³ Ebû Davud Bu hadis-i şerifin çok değişik lafızlar ile rivayetleri vardır. Onlardan biride şudur:

³⁴ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/59-60.

Rahman ile Rahîm'in Arasındaki Fark

Rahman ile Rahîm'in arasındaki fark:

Birincisi yani Rahman sıfatının Allah'a mahsus olması veya Rahmân'ın (rahim'den daha) umum olmasıdır. Veyahut da Rahmân'ın yüce ve değerli nimetleri ifâde etmesidir.

Birincisine göre Rahman, Allah'dır. Rahmân'ın ifade ettiği manâ'nın cinsi, kullardan sadır olmaz. Rahîm sıfatının kullardan sadır olması tasavvur edilir.³⁶

Akreb Ve Yılan Hikâyesi

Zennûn (k.s.)³⁷ Hazretlerinden rivayet olundu:

"Bir gün kalbime bir sıkıntı girdi. Nil nehrinin kenarına gezintiye çıktım. Bir akrep gördüm, koşuyordu. Onu takip ettim. Suyun kenarında bir kurbağanın yanına vardı. Kurbağanın sırtına bindi. Kurbağa, akrebi Nil'in öte yakasına geçirdi. Ben de hemen bir gemiye bindim onu takibettim. Suyu geçtiklerinde akrep, kurbağanın sırtından indi. Uyumakta olan bir gencin yanına gitti. Orada bir Engerek yılanı, gence yaklaşmış ve genci ısırarak üzereydi. Akrep yılanı saldırdı. Akrep yılanı soktu; yılan akrebi zehirledi. Her ikisi de öldüler. Her şeyden habersiz uyumakta olan genç kurtuldu."³⁸

Karga Yavrusunun Büyüme Hikâyesi

Hikâye olunur ki: "Karga'nın yavrusu kabuğundan çıktığı zaman, kırmızı et gibi olur. Karga ondan kaçır. Üzerine sinekler toplanır. Tüyleri çıkması kadar onları yutar. Tüyleri çıktığı zaman, annesi geri döner yanına. Bundan dolayı: "Ey yuvasında karga yavrusuna rızık veren Rabbim!" diye dua edilir.³⁹

Bir Çok Belâ Ve Sıkıntıların Altında Rahmet Ve Bereket Yatar

Rahman umûmîdir. Bu umumîliğin nasıl olduğu soru-labilir. Çünkü Rahman'ın umumîliğinin altına girmeyen hiçbir mahluk yoktur. Her mahluk, bir bakıma bu imtihandan hali değildir.

Cevaben deriz ki: Bazı hadiseler var ki, insan onu rahmet zanneder, külfet ve ceza olabilir. Bunun aksi de olabilir. Yani bizim kötülük sandığımız ve zahmet olarak gördüğümüz bir çok hadise haddi zatında bizim için rahmet olabilir. Cenâb-ı Allah, şöyle buyurdu:

-"Kıtâl üzerinize yazıldı, gerçi o size hoş gelmez, fakat olur ki, siz bir şeyi hoşlanmazsınız, halbuki hakkınızda o bir hayırdır ve olur ki bir şeyi seversiniz, halbuki hakkınızda o bir serdir. Siz bilmezken, Allah bilir. z/216"⁴⁰

Birincisi, yani rahmet gibi görünüp, aslında ceza ve azap olana misâl şâirin şu beytidir:

Gençlik, boş zaman ve atılganlık, insanı ifsad eder.⁴¹

Bütün Bunlar, Görünürde Nimettirler.

İkincisi: Yani ceza ve külfet gibi görüldüğü halde zahmet olanlar ise, bir çocuğun okula hapsedilmesi, veya onu okumaya zorlamak için dövmek gibi. Hırsızın elini kesmek gibi. Ahmak kişi zahirine itibâr eder. Bunları zahmet sanır. Halbuki bunlar hakikatte rahmettir.

Akıllı kişi işlerin sırrına bakar. Nice nice belâ, mihnet ve musibetlerin altında, rahmet ve bereket vardır. Az bir şer için, çok hayrı terk etmek büyük bir serdir. Yani küçük bir kötülüğe uğramaktan korkarak, büyük iyilikleri terk etmek, en büyük kötülüktür. Şer'i emir ve yasaklar, insanı, ceset ile ilgili bazı alâkalardan ruhu temizlemek içindir. Ateş, kötü insanları, iyilerin amellerini işlemeye çevirmek için yaratıldı. Şeytan, ihlaslı olanları diğer kullardan ayırt etmek için yaratıldı. Muhakkik, (her şeyi derinlemesine araştırıp doğruyu bulan kişi), Mûsâ Aleyhisselâm'ın kıssasında onunla beraber olan, Hızır Aleyhisselâm gibi binâ'nın temelini hakikat üzerine kurar. Tabiatın ikrah ettiği, sevmediği her şeyin altında, gizli bir esrar ve yüksek gerçek hikmetler vardır. Eğer Cenâb-ı Allah'ın rahmeti olmasaydı ve ilâhî rahmet, gadabı geçmeseydi, bu kâinat var olmazdı. "Mun'im" (nimet verici) isminin varlığı zahir olmazdı.

Rahman, nimetlerin büyük ve umûmî olmasına delâlet eder. Onu Rahîm'in tâkibetmesi; kulun zihninde, "küçük

³⁵ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/60-61.

³⁶ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/61

³⁷ Zennû-ü Mısırî Hazretleri, evliyanın büyüklerindendir. Doğum tarihi kesin olarak bilinmemektedir, imam Mâlik Hazretlerinden ilim tahsil etti. Maddî ve manevî ilimlerde büyük bir âlm ve keramet sahibi bir evliya İdi. Zennûnî Mısırî hazretleri, 860(H. 245) yılında Mısır' da vefat etti.

³⁸ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/61-62.

³⁹ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/62.

⁴⁰ Bakara: 2/216

⁴¹ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/62-63.

şeyleri istemek edepsizlik olur" düşüncesini defetmek içindir. Hani bazısına "sana basit (küçük) ve kolay bir iş için geldim" denildiği gibi. Ona kolay bir adam arıyorum, dedi. Rahman ve Rahîm sıfatları ile sanki Cenâb-ı Allah, şöyle demektedir:

- "Eğer ben Rahman ile kıltsaydım, kifayet etseydim, o zaman, (sadece benden büyük şeyler istenirdi ve bu ihtiyaçmdan ben utanırdım. Lâkin ben Rahîm'im (Ey kulum!) Benden isteî Hatta benden nâlinin tasmasını ve tencerenin tuzunu bile iste.

Şeyh Sadi Hazretleri (k.s.) şöyle dedi:

"Eğer sen onun koruma sırrına erersen, Hiç kimseye ihtiyaç için el açmazsın." (1/14) Rahman isminin varlıklarda tecellisi

Hak ehli, yani ehl-i sünnet ve'l-cemaat alimleri, dediler ki:

Rahman ismi şerifine mahsus olan bütün varlıklar üçtür.

1 -Zahirî varlık.

2 -Bâtî varlık.

3 -Zâhirî ve Bâtîliği kendisinde toplayan varlıklar..

Varlıkta bu mertebeler vardır. Varlıklar, rahmanın bu hükmünden asla hâli değildir. Bu mertebelere göre; suadâda, (iyi insanlarda) ve eşkıyada (kötü kişilerde) rahmetin hükümleri kısım kısım.

Ruhlar gibi, bazıları nefislerle nimetlenir, bedenler ile nimet-lenmezler.

Veya bunun aksi olur. Yani bazıları bedenler ile nimetlenir ruhları nimetlenmez.

Kimi de bu iki nimeti bir araya toplar.

Kendi nefislerini bilip, suretlerini bilmemeleri cihetten saidlerden olan cennet ehli böyledir. Bu onların sûri nimetleri vacip kılacak, ameller işlemedikleri içindir. Kendi dışındakilere nazaran nisbetleri az bir kolaylıkla olsa bile... Bunların aksi de böyledir. Bunlar, ilimleri olmayan âbid ve zâhidlerdir. ilmi ilâhi-yenin feyiz ve bereketi ile kendi aralarındaki münâsebeti bilmedikleri için, onların ruhları, ruhanî nimetlerden çok az bir hazz ve nasip alır. Bundan dolayı, bir amelin ardından diğer bir amele, vakitlerine himmetlerini taalluk ettirmediler. Onu gaye ve son zannettiler. Yanında tavakkuf ettiler, beklediler. Ona vaad edilen sevâb üzerine yöneldiler, onunla yetindiler. Onun sakındınmasından korktular.

İki nimetin arasını tam toplayanlar ise, ilim ve amelde mükemmel bir hazz ve nasip ile kurtuluşa erenlerdir. Peygamberler (aleyhimussalâtü ve's-selam) ve peygamberlerin gerçek varisleri gibi. Verasette kemâle erenlerden maksadım; kâmil olan evliyadır.

Mevlânâ Celâleddin (k.s.) şöyle dedi:

"Her güvercin bir yöne uçmuştur.

Bu güvercin ise cihetsizlik tarafına uçmaktadır." ⁴²

Allah Ceza Gününün Sahibidir

(Allah,) Ceza gününün mâlikidir.

"Yevm" gün, örfte güneşin doğuşu ile batışının arasındaki zamandan ibarettir. Fıkıhta ise, ikinci fecrin doğmasıyla, güneşin batışı arasındaki zamandır. Burada "yevm" (gün)den murad mutlak vakittir. Güneş olmadığı için... Yani kıyamet günü bizim bildiğimiz manâ olan doğup batan bir güneş, yoktur.

Sonra "Ey ceza gününde her işin mâliki olan" demektir. ^J "yevm" gün (kelimesinin) din (kelimesine) izafeti yani şeklinde olması,) aralarındaki yakın ilişkiden dolayıdır. Başka zarfların, kendilerinde vaki olan hadiselerle izafeti gibidir. Ahzâb günü veya Fetih günü, gibi Günün hususileşmesi ise, "(Allah.) Ceza gününün mâlikidir" şeklinde hususileşmesi; ya ona ta'zim ve dehşetini ifade etmek veya orada işlerin münferid (tek tek) ele alınarak, mülk ile mâlik (varlıkla varlık sahibinin) arasındaki alâkalarında gün tamamen kesildiğini beyan etmek içindir. O günde, Allah'dan başka, mâlik, kadı (hakim) ve hükmü geçerli kimse yoktur. ⁴³

Mülkün Asıl Manası

Mülkün aslı, bağlamak, şiddet manasıdır. Hakikatte kâmil manada kuvvet, etkili ve asıl velayet, câri hüküm ve geçerli tasarruf, Allah'a mahsustur.

O, (kuvvet, velayet, hüküm ve tasarruf) kullar için mecazidir. Çünkü:

Kulların mülk ve varlıkları için bir başlangıç ve sonuç vardır.

Kullar, mülk ve varlıkların bazısının üzerinde tasarruf edebilirler, hepsine değil.

Kullar, cisimler üzerine hâkim olabilirler, araz'a değil.

Kullar, nefis (kişi) üzerine hakim olabilirler, nefese değil.

Kullar, zahire hâkim olurlar, bâtin üzerine değil.

Kullar, dirilerin (canlıların) üzerine hâkim olabilirler, ölümlere sözleri geçmez.

Hak ma'bud olan Allah, böyle değildir. Onun mülküne yokluk olmadığı gibi; onun mülkü başkasına da intikâl

⁴² İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/63-65.

⁴³ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/65.

etmez.⁴⁴

Mâliki Kelimesinin Okunuşu

Mâliki kelimesini elif ile (mimi uzatarak) okumak meliki (şeklinde harfî medsiz olarak) okumaktan daha çok sevâbtır. Çünkü, mâliki'nin harfleri meliki'den daha fazladır.

Ebu Abdullah Muhammed bin Şucâ' es-Selcî "(r.h.) Hazretlerinden rivayet olundu. Bu zat dedi ki:

Mâliki (kelimesini elif ile mimi uzatarak) okumak benim adetimdendi. Ediblerden (belagat alimlerinden mâliki kelimesini) meliki okumak daha belîğ olduğunu işittim. Adetimi terk ettim. meliki diye okumaya başladım. Rüyâm'da konuşan birini gördüm. Bana:

-"Neden hasenelerinden (sevap ve iyiliklerinden) onunu eksilttin? Sen Rasûlullah (s.a.v.) Hazretlerinin şu hadis-i şeriflerini işitmedin mi:

"Kim Kur'ân-i Kerim okursa, her harfine on hasene yazılır, seyyiâtından onu silinir ve on derecesi yükseltilir,⁴⁵ diyordu.

Bunun üzerine uyandım. Âdetimi terk etmedim. Hatta ikinci kere rüya gördüm. Rüyamda bana şöyle sesleniyorlardı:

-"Neden bu âdeti terk etmiyorsun? Sen Rasûlullah (s.a.v.) Hazretlerinin: "Kur'ân-ı Kerimi büyük saygı ve büyük tazim ile okuyun" (yani büyük bir saygı ile onu muazzam bir şekilde okuyun) hadis-i şerifini işitmedin mi?

Gatraba gittim. O zât, İuğat (ilmin)de büyük bir imam idi. Ona, malik ile meiiki (kelimeleri)nin arasındaki farkı sordum: O zat bana:

-"İkisinin arasında çok fark var. jüulî malik, dünyadan bir şeye sahip olandır. melik ise meliklere (hükümdarlara) sahip olandır," dedi.

İrşâd (isimli) tefsir'de şöyle dedi: "Haremeyn (Mekke ve Medine) ehâlisi, meliki şeklinde okudular. melik (kelimesi), emir ve nehiy'de umûmî işlerde küllî bir tasarrufa kadir olan, tam gâlib, açık istilâ ve mutlak güç sahibi ma'nâsında olan mülk (kelimesinden) müşakktır.ceza gününe izafeti makamında o daha münâsibtir." İrşadın sözü bitti.

Her vecih (okuyuş şekli) için ayrı tercih sebebi vardır. Bu incelikler tefsir kitaplarında zikredildi. İsteyenler (tefsirleri) mütalaa etsinler.

Âyette geçen beş sıfatın beyanında sanki Cenâb-i Allah, şöyle diyor:

"Seni ben yarattım. Çünkü Ben ilâhım. Sonra seni nimetler ile besledim. Çünkü Ben Rabbim! Sonra sen bana asî oldun. Ben senin günahlarını (gizleyip) örttüm. Çünkü ben Rahmanım! Sonra (sen tevbe ettin) ben tövbeni kabul ettim seni bağışladım! Çünkü ben rahim'im. Sonra elbette bir ceza (iyi ve kötü her şeyin bir karşılığı) olması lâzımdır. Ben de din gününün sahibiyim!"⁴⁶

Zahirî ve Bâtınî İslâm

Te'vflât-ı Necmiyye'de şu işaretler vardır:

(Allah,) ceza gününün sahibidir, ayetiyle, hakikatte dinin İslâm olduğuna işaretler."Muhakkak, Allah katında (hak) din, İslâm'dır.⁴⁷

İslâm iki nevi (çeşit) üzeredir.

Zahirî İslâm,

Bâtınî İslâm.

Zahirî İslâm: dil ile ikrar ve erkânı ile amel etmektir. Bu cesedî İslâm'dır. İslâm'ın kalıbıdır. Cesedî olan ise zulmânîdir. Bu İslâm, gecenin karanlığı ile tabir edilir.

Bâtınî olan İslâm ise; kalbin ve göğsün Allah'ü Teâlâ'nın nuruyla inşirah etmesidir. Feyzi ilâhî ile açılmasıdır. Bu ruhanî ve nûrânî İslamdır. Bu İslâm, gündüzün nuru ile tabir edilir.

Cesedî islâm, Allah'ın emir ve yasakları için, İslâm'ın beden olmasını gerektirir. Ruhanî İslâm ise, kalbin ve ruhun, ezeli ahkama, kaza ve kadere teslim olmasını gerektirir. Kim, cesedî İslâm'da durur da ruhanî İslâm'ın mertebesine ulaşmazsa, din gecesi yolunda (karanlıkta) şüphede ve şaşkındır. (Kafasını karıştıran) bir çok melik ve saltanat görür. (İbrahim) Halil Aley-hisselâm, üzerine gece çöktüğünde, yıldızları gördüğü hal gibi olur.

"Vaktâ ki, üzerini gece kapladı, bir yıldız gördü, "Bu imiş rabbim!" dedi; derken batıverince, "Ben öyle batanları sevmem!" dedi.6/76⁴⁸

Kim (ilâhî nur ile) aydınlanır ve açılırsa onun saadet sabahı olur. Kalb'in doğusunda, nefis dağının ardından ona Ruhanî İslâm güneşi doğar. Bu da Rabbi tarafından bir nurdur.

Bu nur ile ceza gününün sırları keşf olunur ve açılır. Ona dikkat kesilir. O vakit biz varid oluruz (getiriliriz) ve

⁴⁴ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/65-66.

⁴⁵ Dârimî, Fedâilü'l-Kur'ân, 1.

⁴⁶ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/66-67.

⁴⁷ Ali İmran: 3/19

⁴⁸ El-En'âm: 6/76

mülk Allah'a mahsusdur. İnsan, yakîn (herşeyi) gözüyle müşahade eder. Belki hakka'l-yakkîn hadiseleri keşfeder. Mülk Allah'ındır. p-jjı pŞ sJüU. Ceza gününün sahibi olan Allah'dan başka malik yoktur. Ona gün tecelli ettiği zaman, açık açık Mâliki keşfeder. Vicâhî olarak onunla muhâtab olur. Allah onu, Ey Rabbimiz!) Ancak sana ibâdet (kulluk) ederiz ve yalnız senden yardım dileriz" şifâsıyla kurtarır.⁴⁹

Ayet-İ Kerimesinin İncelikleri

"Ceza gününün sahibi", âyetinin bundan başka bir çok letâifleri (incelik ve hikmetleri) vardır. Muhakkak Melik'e (idarecilere) muhalefet, (karşı gelmek), âlemin harap ve mahlûkatın yok olmasına yol açar. Meliklerin Meliki olan Allah'a muhalefet, nasıl yol açar? Cenâb-ı Allah, Meryem Sûresinde:

"Az daha ondan gökler çatlayacak ve dağlar yıkılıp yerlere geçecek.19/90⁵⁰ buyurdıkları gibi.

Taat, iyiliklere sebeptir. Cenâb-ı Allah, buyurduğu gibi:

(Ey Habîbim Ahmedî Rasûlüm ya Muhammedi)" Hem ehline de namaz ile emret, hem de kendin ona sabr ile devam eyle! Biz senden bir rızık istemiyoruz, biz seni merzûk ederiz ve âkibet takvanındır!20/132⁵¹

Dünya düzeninde iyilik sağlanması için; tebhâ'ya düşen, meliklere (idarecilere) itaat etmek baş kaldırmamak, karkagaşa çıkarıp isyan etmemektir. Meliklere düşen vazife ise; Melikler, mâliki olan, Allah'a itaat etmektir.

Yine bu âyeti kerimenin bir inceliği de, muhakkak ki, Ceza gününün sahibi" (ifâdesi), mutlak ve kâmil manâ'da Allah'ın mülkü onun adaletiyle kaaimidir. Allah şöyle buyurdu:

-"Biz ise, kıyamet günü için mizanlara adaleti koruz da hiçbir nefis zerrece zulmedilmez, bir hardal tanesi ağırlığınca da olsa onu getirir koruz! Hesapça da biz yeteriz.!21-47⁵²

Mecazî mülk, eğer adilâne olursa, sütün çoğalması ve zirâatın bereketlenmesi hak olur. Mecazî mâlik, zulümkâr olup bâtil bir yolda olduğu zaman, hayır kalkar.⁵³

Nuşîrevân İle İlgili Hikâye

Hikâye olunur ki,

Nuşîrevân,⁵⁴ avda topluluktan kopmuştu. Bir bostana girdi. orada bulunan çocuğa:

-"Bana bir nar ver," dedi. Çocuk ona nar verdi. Habbelerinden çok su çıktı. Onunla susuzluğunu giderdi. Çok acaibine gitti. Nuşîrevân içinden, bahçeyi sahibinden almayı geçirdi. Çocuktan bir nar daha istedi. İkinci narı kesti kekreydi, suyu da azdı. Çocuğa durumu sordu: Çocuk:

-"Melik belki zulme niyet etti," diye cevap verdi. Nuşîrevân, tevbe etti. Bir nâr daha istedi. Birinci nâr'dan daha iyi çıktı. Çocuğa durumu sordu. Çocuk:

-"Melik, galiba tevbe etti," diye cevap verdi. Nuşîrevân, tamamen zulüm işlemekten tövbe etti. Adı tarihleri boyunca "adâlef'le anıldı. Hatta rivayet olunur ki Rasûlullah (s.'a.v.) Hazretleri, övünerek " Ben âdil bir melik'in zamanında doğdum" dedi.⁵⁵

Nuşîrevân'a Âdil Denilir mi?

Fenâri, "Fatiha Tefsiri"nde şöyle dedi: "Doğrusu, Rasûlullah (s.a.v.) Hazretleri, onun nûrânî zamanıyla övünmüştür. Çünkü o çağda Rasûlullah (s.a.v.) Hazretleri gibi biri doğdu. Nuşîrevânın zikredilmesi, zamanın nûrânî olduğuna delildir. Zîrâ, güzel bir halde insanlara Musallat olan bir kâfirin adaletinden söz edilemez." Fenari'nin sözü bitti. imam Sehâvî Hazretleri, "Makâsîdül-Hasene" kitabında şöyle dedi:

" Ben âdil bir melik'in zamanında doğdum" hadisinin aslı ve sıhhati yoktur. Sahih olması, adaletin onun üzerine kullanılması, o isimle bilinmesinden dolayıdır. Adaletle sıfatlanması ve halkın ona adalet konusunda şahadetindendir. Veya itikad edenlerin onun adil olduğuna inanmalarındandır.

-" Biz onlara zulmetmedik ve lâkin kendilerine zulmettiler de Allah'ın berisinde taptıkları mâbudları, rabbinin emri geldiği vakit kendilerine hiçbir fayda vermedi ve hasarlarını artırmaktan başka hiçbir şeye yaramadı.101"⁵⁶

Yani kendi görüşlerine göre bir takım ilahlar, demektir. Cenâb-ı Allah'ın emriyle hükmetmeyen (Nuşîrevân) Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerinin adaletle isimlendirmesi caiz değildir. Makâsîd'm sözü bitti.

Rasûlullah (s.a.v.) Hazretleri şöyle buyurdular:

⁴⁹ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/67-68.

⁵⁰ Meryem: 19/90

⁵¹ Taha: 20/132

⁵² EI-Enbiyâ: 21/47

⁵³ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/68-69.

⁵⁴ Nuşîrevân, İran'daki Sâsânî devleti hükümdarlarındandır. Sâsânî Hanedanının yirm içisidir. Adı Hüsrev'dir. Hüsrev kelimesi Pehlevî dilindeki uAnoşek-revân= Ölmez, ebedî ruh manasına gelen "Anuşrevân" veya "Nuşîrevân" kalabıyla meşhur olmuştur. Adının Arapça karşılığı "Kisrâ'dır. Bu ismi daha sonra Sâsânî hükümdarlarına isim olmuştur. Adaletiyle meşhurdur.. Kırk sekiz sene adaletle hüküm sürdü. Efendimiz (s.a.v.) hazretleri." Ben âdil bir melik'in zamanında doğdum" buyurarak' onu övmüştür. Menkibeleri çoktur. Nuşîrevân Milâdî, 579 yılında vefat etti.

⁵⁵ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/69-70.

⁵⁶ Hud: 11/101

"Kıyamet günü, "vali" getirilir. Cehennem köprüsü üzerine atılır. Köprü sıkı bir şekilde sıkar. Hiçbir mafsallı yerinde kalmaz. Eğer vali, amellerinde Allah'a itaat eden biriye, orayı geçer. Eğer asî bir kişiye köprüde Cehenneme düşer. Elli sene kadar Cehennemde yuvarlanıp durur. İmam Kurtubînin, "Tezkiratü'l-Mevtâ" kitabında böyle yazılıdır. (1/16)

Sadî (k.s.) şöyle dedi:

Cihanda bir iyilik varsa oda adalettir.

Tarihte adalet kadar övülen bir şey yoktur

(Ey Rabbimiz!) Ancak sana ibâdet

(kulluk) ederiz ve yalnız senden yardım dileriz.

Noksan sıfatlardan münezze olan Allah Subhânehû ve Teâlâ Hazretleri, kelâmı, Arifin hâlinin başlangıcına göre bina etti. Zikirde, fikirde, isimlerinde düşünmekte, nimetlerine (ve yaratıklarına ibret nazarıyla) bakmakta ve sanatıyla; Cenâb-ı Allah'ın sâninin büyüklüğüne ve saltanatının tesirine delil getirmektedir. Sonra ardından emirlerinin sonucunu getirdi. O da vuslat denizine dalmaktır. Müşahede ehlinde olur. Ayne'l-yakın görür ve Allah, onu Cehennem kıyısında (Cehenneme düşmekten) korudu.

"Ya Rabbi bizleri, aynel-yakîn vuslata erenlerden eyle. Sadece işitmekle yetinenlerden değil. ", "nun işaretleri

(Ey Rabbimiz!) Ancak sana ibâdet (kulluk) ederiz ve yalnız senden yardım dileriz ifâdesinde ayrıca şu işaretler vardır:

Âbidin nazarı (dikkati) evvelen bizzat, ma'budu hakîkî olan Cenâb-ı Allah'a olması gerekir.

İbâdet kendisinden sâdır olduğu için değil, kendisiyle Cenâb-ı Hak arasında şerefli bir vuslat olduğunu düşünerek dikkat etmelidir.

Çünkü: Arif, bütün noksanlıklardan uzak olan Cenâb-ı Kud-dûs'ün mülâhazasına daldığı (istiğrak haline geldiği) ve ondan başka her şeyi kaybettiği zaman, Allah'a vuslatı hak eder. Hatta o, nefsinin o hallerden bir hal ile mülâhaza etmez. Ancak onun kendisi için bir mülâhaza ve kendisine mensub olduğunu düşünür.

Bundan dolayı, Cenâb-ı Allah, Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerinden hikâyeye ederek: "Korkma mahakkak Allah, bizimle beraber,⁵⁷ sözünü, Kelimi (Mûsâ Aleyhisselâm'ın):

"Rabbim şüphesiz benimledir, bana yolunu gösterecektir. ⁵⁸ Sözünün üzerinde ve daha üstün tuttu.

Mefulün takdimi (tümlecin başa getirilmesi), ihtisası kasdetmek içindir. Yani biz ibâdeti sadece sana tahsis ederiz, senden başkasına ibâdet etmeyiz, ibâdet, tezellül'ün ve huzu'un nihâî noktasıdır.

Hazreti İkrime: "Kur'ân-ı Kerim'de zikredilen ibâdetle ilgili şeyler tevhid'dir. Teşbih, namaz ve kunut'tan maksat ise taat'tır" dedi. İbnü Abbas (r.a.) Hazretlerinden rivayet olunduğuna göre: Cebrail Aleyhisselâm, Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerine şöyle dedi:

"Ey Muhammed, de ki: Biz sadece sana ibâdet ederiz demek yani, sadece seni arzu eder ve sadece seni ümit ederiz, senden başkasını değil, demektir. "Biz ibâdet ederiz" kelimesinin altındaki zamir ve yine yardım dileriz" kelimesinin altındaki (biz) zamiri, okuyan kişi, hafaza melekleri ve hazır olan cemaate racidir. Yine bu zamir, okuyan kişinin kendisini ve diğer muvahidleri, ibâdetini de cemaatin ibadeti içine katmış olur. Kendi ihtiyacını onların ihtiyacı içine katmıştır. Belki dualar, onların bereketiyle kabul ve icabet olunur. Bundan dolayı cemaat meşru kılındı.

Şeyhü'l-Ekber, keskin misk, -Cenâb-ı Allah, bizleri onun temiz yoluyla aydınlatsın- büyük kitabında şöyle buyurdu:

"Kul kendi nefsinin (fili muzarı nefsi mütekellim maal-gayri) nunu ile kinaye etti. Bu, tazim nunu değildir. Cenâb-ı Hakkı da müfred zamiriyle kinaye etti. Muhakkak bu tevhid, Sultanın kulun kalbine galib olmasıdır. Onunla tahakkuk eder. Hatta bu onun içinde bir sır olur. Bu onun konuşmasında zahir olur. Akit ve ilim, müşahade ve aynel-yakîn olduğu gibi. Bu (o) "nun", cemi nunudur.

Kul eğer, ferdi latif ise, hakikatta birdir. O kalıbı, heykeli (şekli) ve terkibi itibariyle ferd ve tek değildir. İnsanda hiçbir cüz yoktur ki, kendisinde bulunan, Rabbani hakikati, Hak Teâlâ Hazretleri, elbette istemiştir. Eğer ibâdetlerden kendisine layık olan cüze mülâki olursa ki, o da azdır. Eğer müdebbir ise, kendisine mahsus ve zâtine münâsib teklifler vardır. İşte bütün bunlardan dolayı kul şöyle der: "Allah için namaz kılarız, secde ederiz, sana (manevî yakınlık elde etmek için) çalışırız, rahmetini umarız ve sadece sana ibâdet ederiz." Ve bu hitabın benzerleridir. Bana ulamâ-i rusûm'dan biri bu meseleyi sordu. Kendisi bu konuda şaşır kalmıştı. Birçok cevaplar ile ona cevap verdim. Kalbindeki tereddütleri şifa buldu. Elhamdülillah." Şeyh k.s. Hazretlerinin kelâmı son buldu.⁵⁹

İbâdete Layık Olan Sadece Allah dır

ibâdet ancak Cenâb-ı Allah'a tahsis edildi. Çünkü ibâdet, ta'zimin nihayet derecesidir. İbâdet ancak nimeti sonsuz olan Allah'a yaraşır. O Allah, mahlûkatını menfaat ile nimetlendirendir. Ve onlara hayatı verip, menfaatini mümkün kıldı. Cenâb-ı Allah, şöyle buyurduğu gibi:

⁵⁷ Et-Tevbe: 40

⁵⁸ Eş-Şuarâ: 26/62

⁵⁹ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/70-73.

"(Ey kâfirler!) Allah'a nasıl küfrediyorsunuz ki, ölü idiniz sizleri diriltti... Sonra sizleri yine öldürecek, sonra sizleri yine diriltecek... Sonra da dündürölüp O'na götürüleceksiniz! 28 O, o haliktir ki, yerde ne varsa hepsini sizin için yarattı. Sonra semâya inayet buyurdu da, onları yedi semâ halinde nizamına kovdu. O her sevi bilir bir alim'dir!⁶⁰2/28-29

Kulun Üç Hali

Muhakkak ki kulun halleri, mâzî, hâl ve istikbâl (geçmiş, şimdiki hal ve gelecek) olmak üzere üç'dür.

(Mâzî:) Cenâb-ı Allah, ezeli kudretiyle, kulu, mazî'da adem (yokluk), ölüm, aciz ve cehaletten, varlığa, hayata, kudrete ve ilime, nakletti. Yani kulunu yokluktan varlığa, ölümden hayata, acizlikten kudrete ve cehaletten ilme geçirmesidir.

Hâl-i hazır'da Cenâb-ı Allah kuluna hacet kapılarını açtı. Ona zaruret sebeblerini lâzım gördü. Bütün bunları yapan, Rahman ve Rahim olan Rabbidir.

İstikbâl yani gelecekte ise, ceza gününün sahibi olan Cenâb-ı Allah, ona amelleriyle karşılık vermesidir. (1/17)

Bu üç halde de kulun yarar ve amelleri, ancak Cenâb-ı Allah'a dönmekle sağlıklı bir düzene kavuşur. Hiç şüphesiz Allah'dan başka ibâdet müstahak ve layık (bir varhk) yoktur.

Sonra Cenâb-ı Allah'ın, "Biz ibâdet ederiz" mübarek sözü, ibâdetten ve ubudiyetten olması muhtemeldir. İbâdet, âbidiyet, kulların Allah'a ibâdet edici olmasıdır. Ubudiyet ise, abdiyyet yani Allah'a ibâdetidir.

İbâdettedir: Gafletsiz kılınan namaz, gıyatsız tutulan oruç, minnetsiz (başakakmaksızın) verilen sadaka, gösterişsiz yapılan hac, halka duyurmaksızın yapılan gazve (cihad), eziyetsiz köle azâd etmek, bıkkınlık ve zaafsız edilen zikir ve âfetsiz yapılan diğer ibâdetler (ibâdettedir).

Ubudiyettendir: Husûmetsiz rızâ, şikayetsiz sabır, şüphesiz yakıniyyet, gayıpsız şühûd, rücû'suz (dönmemek üzere) Allah'a yönelmek, kesintisiz vuslat (ubudiyetin çeşitleridir).⁶¹

İtikâdî Konular

İbâdetin kısımları, Huccetü'l- İslâm'ın "Erbeîn" isimli kitabında zikrettiği gibi, ondur. Bizim kabul ettiğimiz itikâdî konular da on olduğu gibi.

(Birincisi:) Celâl ve ikram sıfatları ile vasıflanmış olan ezeli ve ebedî zatî sıfatları sıfatlandır. Yani Evveldir. Varlığı ilk olandır. Âhirdir. Efâl ve sıfatları ile âhirdir. Sondur. Zahirdir, varlığına delâlet eden şahidler ve yarattıkları ile zahirdir, Bâtn, gaybı ve malûmatı ile gizlidir.

(İkincisi:) Sonra Cenâb-ı Allah'ın şanına noksanlık veren, nakisa ve rezâilden ve kendisine yakışmayan sıfatlardan onu takdis etmek, temiz tutmak ve münezzeht kılmaktır.

(Üçüncüsü:) Sonra varlıklar üzerine şâmil olan tam bir kudretle onu muttasıf kılmaktır.

(Dördüncüsü:) Sonra bütün malûmatı ihata eden ilim ile Cenâb-ı Allah'ın muttasıf olduğuna inanmaktır. Öyle ki, Cenâb-ı Allah, karanlık bir gecede kara bir kayanın üzerinde yürüyen kara karıncanın yürüyüşünü bilir, (görür ve ayak seslerini işitir). Allah'ın bilgisinden hiç bir şey gizli kalmaz. Allah, kalblerde geçeni, hatıra gelenleri, gönüllerin sakladıkları, bütün düşünce ve hayalleri bilir.

(Beşincisi:) İrâde'dir. Bütün kâinatın var olmasını murad etmesidir. Mülk ve Melekût âleminde az veya çok bütün eşyanın kendilerine tayin edilen bir vakitte var olması, ancak Cenâb-ı Allah'ın ezelde onların var olmasını murad etmesi, dilemesi ve kazası ile olur. Sen de onu (eşyayı) Cenâb-ı Allah'ın var olmasını istediği şekilde görmektesin.

(Altıncısı:) Semi ve Basar'dır. Hiçbir uzaklık Allah'ın işitmesine mani (engel) olmadığı gibi hiçbir karanlık Allah'ın görmesine perde değildir. Cenâb-ı Allah, hiçbir kulak ve kulak deliği olmadan işitir; göz bebeği ve göz kapağı olmadan görür.

(Yedincisi:) Cenâb-ı Allah'ın zâtî ile kâim olan kelâmı ezeliydi. Allah'ın kelâmı, mahlûkatın konuşması gibi sesle değildir. Muhakkak Kur'ân-ı Kerim, okunmuş, yazılmış ve hıfzedilmiştir. Bununla beraber Kur'ân-ı Kerim, Allâh'ü Teâlâ'nın zâtî ile kâimidir.

Mûsâ Aleyhisselâm, Cenâb-ı Allah'ın kelâmını, sessiz ve harfsiz olarak işitti. Nasıl ki, Ebrâr Cenâb-ı Allah'ın zâtını şekilsiz ve renksiz görüyorsa...

(Sekizincisi:) Sırf adalet ile vasıflanmış olan bütün ef âl (her iş) ancak Allah'ın yaratmasıyla vardır. Allah'ın adaletiyle varlık âleminde kendini göstermiştir. Mülk olarak, Allah'dan başkasına izafe edilemez. Mülkün başkasına izafeti zulümdür. Cenâb-ı Allah'dan zulmün sadır olması tasavvur edilemez. Hiçbir şeyi yaratmak Allah'a vâdb değildir. Bütün nimetler, Allah'ın fazl-ü keremindendir. Bütün cezalandırmalar ise Allah'ın adaletinin tecellisidir.

(Dokuzuncusu:) Âhret gününe inanmaktır. Onuncusu: Nübüvvettir. Melekleri göndermeye ve kitabları

⁶⁰ Bakara: 2/28-29

İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/74.

⁶¹ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/74-75.

indirmeye şamil olan peygamberliktir.⁶²

İbâdetler On Tanedir

İbâdetler de on tanedir:

- 1 -Namaz,
- 2-Zekat,
- 3-Ûruç,
- 4-Hac,
- 5-Kur'ân-ı Kerim'i okumak,
- 6-Her halde Allah'ı zikretmek,
- 7-He'âl'dan rızık istemek (için çalışmak),
- 8-Müslümanların hak ve hukukuna riâyet etmek, sohbet hukukuna riâyet etmek,
- 9-Emr-i bil'ma'ruf ve nehyi anilmünker (iyiliği emretmek ve kötülüğü menetmektir),
- 10-Sünnet-i seniyye'ye tâbi olmaktır. Rasûlüllah'ın sünnetine tâbi olmak kurtuluşun anahtarı ve Allah sevgisinin işaretidir. Cenâb-ı Allah, buyurduğu gibi:
" De ki: "Eğer siz Allah'ı seviyorsanız hemen bana uyun ki, Allah da sizleri sevsin ve suçlarınızı mağfiretle örtsün. Allah gafûr'dur, rahîm'dir.3/31"⁶³
Mevlânâ Cami (k.s.) Hazretleri⁶⁴ şöyle dedi:
Ey Allah'ın peygamberi Salat-ü selam üzerine olsun senin. Kurtuluş ve umduğuna kavuşmak, nezdindedir ancak senin Gerçi yürüyemedim yolunda senin sünnetinin. İsyan etti sünnetine senin ümmetin. İsyan yükünün altındayım sünnetinin. Uzanmazsa kurtuluş yok bize senin ayağın ve elin.⁶⁵

ÂbidlerİN Mertebeleri

Allah'a yönelen kulların mertebelerinin açıklamasında şöyle bir bilgi geldi. İnsan bir iyilik işlediği zaman, eğer o güzel iş ile Hak olan Cenâb-ı Allah'ın rızasını istememiş ise, ahyâr'dan (seçkinlerden) sayılır ama; âbid'lerden sayılmaz.

Eğer muayyen bir iş yapmayı niyyet etmeden sadece belki hayır olduğu için işler, veya mutlak değil de sırf emir olduğu için işler, İlâhî emir olduğu için huzur alarak işler, Eğer o adam niyetini yüksek tutar; amelîyle Cenâb-ı Hak'ın rızasından başka bir şey kasd etmezse, o tam adamdır. Er kişidir. Eğer yaptığı her şeyi hak ile işliyorsa, nâfilelerin insanı Cenâb-ı Allah'a yaklaştırdığı varid olduğu gibi; o zaman marifet ve adamlıkta tam olur. Eğer işlerine, Hak ile beraber huzuru kalbi de ekler ve nefsiyle değil de "ayne'l-hak" Cenâb-ı Allah'ı müşahede etme cihetinde gider ve fiil ve şühûd'ü Allah'a izafe eder ve izafeti nefesine değil, Allah'a izafe ederse o ihlaslı bir kuldur. Ameli ihlaslıdır. (1/18)

Eğer ona bu makam ve bundan öncekilerin makamlarının hükümleri galib olduğu zahir olursa, oda (Benimleştire)⁶⁶ makamıdır. Muayyen bir emir üzerine sabit olmaksızın nisbet ve her mertebede "şühûd-i ehadfnin hükmünün gizlili-ğiyle beraber ne mecmu veya ne de kendisinden bir şeyle mukayyed olmayan bir makamdır. Belki genişlik, her vasfı ve hükmü kendisinden sahih bir ilim ile kabulde kendisiyle sıfatlandığı ve hiçbir vakit ve halde bu yüce makamdan ayrılmayıp, gaflet ve hicab olmadan kullukta ve hilâfette kâmil olmaktır. Yine ihata etmede ve mutlak olmada kemâlâtır.

Sadreddin-i Konevî (k.s.) Hazretlerinin ⁶⁷"Tefsirü'l-Fâtiha" isimli kitabında da böyledir.⁶⁸

⁶² İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/75-76.

⁶³ Âl-ilmrân: 3/31

⁶⁴ Mevlânâ Molla Camî Hazretlerinin asıl ismi Abdürrahman bin Nizâmeddin Afîmed olup Mevlânâ ve Cami nisbetiyle meşhur oldu. Anadoluda Molla Câmî diye bilinir. 817 (M. 1414) tarihinde İranın Câm kasabasında doğdu. Daha beş yaşlarında iken Muhammed Pârisâ Hazretlerinin teveccühüne nail oldu. Maddî ve manevî ilimleri tahsil etti. Mevlânâ Sa'duddin Kaşgarî hazretlerinden feyz alarak kemâle erdi. Hâce Ubeydullah Ehrâr hazretlerine mürid oldu. Bir çok kitaplar yazdı. Anadoluda "Molla Cami" adı ile bilinen "El-Fevâidü'-Ziyâiyye fî Şerhi Kâfî" kitabı o günden beri medreselerde ders kitabı olarak okutuldu ve hâlâ okutulmaktadır. Keramet sahibi bir evliya ve âlim idi. Fatih Sultan Mehmed Han onu İstanbul'a davet etti. Konya'ya kadar geldi. Orada iken Fatih'in vefat ettiği haberi kendisine ulaşınca memleketine geri döndü. Herât'ta Şeyhül'islâm idi. 898 (1498) sene Muharrem ayının onsekinci günü cuma ezanı okunurken Herât'ta vefat etti. Molla Câmî Hazretleri, bütün sahabeleri seven ehli sünnet ve'l-cemaat idi. Bir ara sahabe düşmanları Herat'a saldırdılar. Onların Herat'ı düşüreciklerini gören Molla Camî Hazretleri'nin oğlu ve talebeleri o yüce zâtın kabrini açtılar. Mübarek vücudu hâlâ çürümemişti. Onu başka bir yere naklettiler. Yerini halktan gizlediler. Sahabe düşmanları Herat'a girdikleri zaman hemen Molla Câmî Hazretlerinin Kabrine koştular. Mezarı açıp mezardaki tahtaları ateşe verdiler.

⁶⁵ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/76-77.

⁶⁶ (Benimle işitir) Makamı: Kişinin, farz ve nâfile namazlar, İbâdet, zikir, rabıta ve evrâd-ı şerifleri okumakla manen yükselmesi, gözü, eli, ayağı ve bütün azalarının (organlarının) Allah'ın rızası ve emirleriyle hareket etmesidir. O zaman kişi sanki Allah ile görüyor, onunla işitiyor, onunla tutuyor onunla yürüyor gibi olur. Bu mana bir hadisi kudsîde mevcuttur. Müellif burada o hadisi kudsîye işaret etmektedir.

⁶⁷ Asıl adı Muhammed bin Ishâk künyesi, Ebü'l-Meâlî olan Sadreddin-i Konevî Hazretleri, 1210 (H. 606) tarihinde Malatya da doğdu. 1274 (H. 673) de Konya'da vefat etti. Kabri şerifleri Konya'dadır. Birçok kıymetli eser sahibidir. Fatiha Tefsiri, Tasavvufî Kırk Hadis Şerhi telifatındandır.

⁶⁸ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/78.

Tevilât-ı Necmiyyeden Tasavvufî Mânalar

Te'vilât-ı Necmiyyede şöyle dedi:

Biz sadece sana ibâdet ederiz. Burada gaybı zamirinden hitab'a döndü. Çünkü Mâlik (Cenâb-ı Allah) ile memlûkun (kullarının) arasında, memlûkun nefsinin mülkünden başka bir perde yoktur. Kişi, nefis mülkünün hicabını geçtiği zaman, nefsin mâlikini (Cenâb-ı Allah'ı) müşahade etme makamına ulaşır. Ebû Yezid Hazretleri bazı mükâşefelerinde şöyle buyurdu:

Sana (manen yaklaşmanın) yolu nasıldır?" dedi. Rabbi ona şöyle buyurdu:

"Nefsini bırak ve gel"

Nefsin dört mertebesi vardır:

Emmâre, Levvâme, Mülheme ve Mutmainne nefisleridir.

Memlûk olan kul, Mâlikî (olan Cenâb-ı Allah'ı) dört sıfatla zikretmesi gerekir:

İlâhiyyet Rubûbiyyet, Rahmanî ve Rahimî sıfatlardır. Kul sıfatları, medhi ilâhî, şükür rabbanî, senâ-i rahmanî ve temcîd-i rahimî'den sonra, nefse ait dört mülk sıfatların perdesini, bu dört ilâhî sıfatın cazibesinin kuvvetiyle geçer.

Gecenin karanlığından, nefsin kirinden (Allah,) ceza günü sahibinin sadık olan sabahının doğmasıyla kurtulur. O zaman kul, bir abd-i memlûk (sahibi olan bir köle) olarak kalır. Hiçbir şeye gücü yetmez. Mâlikî olan Allah, ona acır, rahmetiyle muamele eder. Onu kerem lisânîyle vaadinin hükmü ile zikreder.

- "0 halde anın beni, anayım sizi ve şükredin de bana nankörlük etmeyin.2/152⁶⁹ Cenâb-ı Allah, insana nida etti ve onu kendisine muhâtab edindi: Ey nefsi mutmeinne (Ey huzura kavuşmuş nefis)⁷⁰ Sonra onu nefsinin bilinmezliğinden Rabbinin mâlikîyetinin müşahadesine büyük bir cezbe ile çağırdı.

" Sen dön o rabbine hem râdiye olarak, hem merdiyye... Gir kullarım içine. Gir cennetime!" 89/28-29-30⁷¹ Kul Mâlikinin cemâlini seyreder. Kul Cenâb-ı Allah'a aciz, zelil, korkan ve hudu' duyan kul nidasıyla nida eder. Bazıları, cümlesinin nidası üzerine U 'ni nasb okudukları gibi.⁷²

Nefs, Kalb, Ruh Ve Sırrın İbâdetteki Gayeleri

Bil ki, dünyevî nefis dünyevî olan hevâ-hevesine tapar. Cenâb-ı Allah buyurduğu gibi:

- " Ya şimdi baksana o kimseye ki, ilâhını hevası ittihaz etmiş, Allah da onu bir ilim üzerine şaşırtmış, kulağını ve kalbini mühürleyip gözüne de bir perde çekmiştir; artık onu Allah'tan sonra kim yola getirir? Hâlâ da düşünmez misiniz? 45/23⁷³

Uhrevî olan kalb, Rabbinin cennetine girebilmek için Ona ibâdet eder. Cenâb-ı Allah buyurduğu gibi:

" Her kim de rabbinin makamından korkmuş ve nefsi, hevadan nehy eylemiş ise muhakkak cennettir onun varacağı! 79/40-41-⁷⁴

Ruh-i kurbî, Allah'a yaklaşan ruh, Cenâb-ı Allah'ın içinde iyi bir kul olmak ve ona yaklaşmak için ibâdet eder. Allah'a yakın olan ruh için, Cenâb-ı Allah: Şüphesiz muttakîler cennetlerde nûr içinde. Sadâkat meclisinde, kudretine nihayet olmayan bir şehinşah'ın huzur-u kibriyasmda!54754'55"⁷⁵

Huzura eren sır ise Hak Teâlâ ve Tebâreke Hazretlerine ibâdet eder. Sadece onu ister. Cenâb-ı Allah, Peygamberi (s.a.v.) Hazretlerinin diliyle şöyle buyurdu:

- "İhlâs benim ile kulum (Muhammed Mustafa) arasında bir sırdır. Benim iznim olmadan ona hiçbir mukarreb Melek ve mursel Nebî güç getiremez." ⁷⁶

Namazın Cenâb-ı Allah ile Kul Arasında Taksim Oluşu

Cenâb-ı Allah, kulunun üzerine namaz nimetini farz ederek in'âm ettiğinde, namazı kendisiyle kulu arasında taksim etti. Cenâb-ı Allah Rasûlünün diliyle (hadis-i kudside) şöyle buyurdu:

- "Ben namazı kendim ile kulumun arasında ikiye böldüm. Yansı benim, yarısı kulumundur. Kuluma olan payı dua edip istediği şeydir."

Kul, kendi payına düşen namazın yansı ile; cemâl ve celâl sıfatlarına ettiği şükür, sena ve hamd ile Cenâb-ı Allah'ın kemâline kavuşur. Rabb da, kerem ve nimetlerinin iktizâsı olarak, kuluna yaklaşır. Cenâb-ı Allah: bana bir karış yaklaşırsa ben dna bir zirâr yaklaşırım⁷⁷ buyurmaları gibi.

⁶⁹ Bakara: Z/152

⁷⁰ FA-Fecr-m/27

⁷¹ El-Fecr:89/28-29-30

⁷² İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/79-80.

⁷³ El-Câsiye: 45/23

⁷⁴ En-Nâziât: 79/40-41

⁷⁵ El-Kamer: 54/54-55

⁷⁶ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/80-81.

⁷⁷ Sahîh-i Buhârî

Cenâb-ı Allah, kuluna olan merhametinden, namazın yansıyla kulun (dileklerini kabul ederek) onu, başkalarına ibâdet etme karanlığından çıkarıp kurtardı. O karanlıkların bazısı diğerinin üzerindedir. İnsanların hevesindendir. Kalbin muradı ve ruhun hakk'dan gayri, vahdaniyet nuruna ve ferdâniyet şuhûduna taalluk etmesiyle, nefsin arzı (dünyası), kalbin semavâtı (gökları), ruhun arşı, sırrın kursîsi Rabbinin nuruyla aydınlandı. Hepsi kendilerini yaratan, Mâlik ve Melikleri Olan Cenâb-ı Allah'a iman ettiler. Tapmakta oldukları tuğyanlarını terk ettiler. Allah'ın kopmaz ipi olan şeriatına bağlandılar. Hepsi bir olup. (Ey Rabbimiz!) Ancak sana ibâdet (kulluk) ederiz ve yalnız senden yardım dileriz," dediler.⁷⁸

Ancak Sana" Lafzının Tekrarı

"Ancak sana" lafzının tekrarı, (ibâdete layık olan sadece Cenâb-ı Allah olduğu gibi) kendisinden yardım istenmeye layık olanın da sadece Allah olduğunu, yardım dilemeyi ona tahsis etmek içindir. İstiâne yardım dilemektir. Başkasına ve nefsinin geçer. Yani sana ibâdet edebilmek için yardım dileriz. Veya gücümüzün yetmediği şeyler için, veya sana ibâdet etmeye mani olan şeytan ile muharebe edebilmek, işlerimizde, dünya ve dinimizi islah edebilmede senden yardım isteriz, demektir. Bütün sözleri bir araya toplayan ise, hakkı edâ etmede, farzları yerine getirmede, kötülöklere tahammöl etmede, yararlı ve faydalı şeyleri istemede bize yardımcı olanı istiyoruz, demektir.⁷⁹

İbâdetin İstiâne Üzerine Takdiminin Hikmetleri

İbâdetin, yani "Sadece sana ibâdet ederiz" cümlesinin, istiâne yani ve sadece senden yardım dileriz," cümlesinin üzerine takdimi, âyet başlarının birbirlerine muvafık olması içindir.

Ondan olduğu bilinsin diye. Yani ibâdet edildiği zaman ilâhi nusret ve yardıma insan nail olur. Takdim, duaya icabet edildiğine ve hacet talebinin kabul olduğuna bir vesiledir, (i/19)

"Sadece sana ibâdet ederiz" demek, insana ucub verebileceği ve insan ibadetiyle kendini beğenme ve diğer insanlardan üstün görme duygusuna kapılabileceği için hemen ardında; ve sadece senden yardım dileriz," buyurarak; bu kibir ve nefsin ibâdetten aldığı payı izâle etti (ortadan kalkardı).

(Ey Rabbimiz!) Ancak sana ibâdet (kulluk) ederiz' ve yalnız senden yardım dileriz. Âyet-i kerimesinde; ibâdet ile istiâne (yardım dileme)'nin bir arada toplanması, hem iftihar ve iftikâr'dır.

İftihar (övünme), kişi abd ve âbid olduğu içindir. Yani kişi Allah'ın kulu ve ona ibâdet eden biri olma şerefine nail olduğu için iftihar ediyor.

İftikâr (muhtaç olma) ise, Allah'ın yardımına tevfi-k-i ilâhiyeye mazhar olması ve Allah'ın kendisini günah'dan korumasına muhtaç olduğunu hissetmesidir.

Burada aynı zamanda elh-i sünnet ve'l-cemaat mezhebinin haklılığı da ortaya konmaktadır. Çünkü burada, fiil'in kul tarafından işlendiğini ve başarının Allah'a ait olduğu beyan ediliyor. Yaratmak gibi...

"Sadece sana ibâdet ederiz" cümlesiyle, fiil'in kul'dan meydana gelmesini inkâr eden Cebriyye (mezhebinin görüşleri) reddedildi. ve sadece senden yardım dileriz," cümlesiyle de, yaratmanın ve başarılı kılmanın Allah tarafından olduğunu kabul etmeyen Mu'tezile (mezhebinin görüşlerini) reddetmektedir.

Sonra ikisinin yani ibâdet ve istiâne'nin kuldan tahakkuku, (yani gerçekleşmesi için kulun) Allah'dan başkasına hizmet etmemesi ve Allah'dan başkasından bir şey dilememesidir.⁸⁰

Hikâye

Süfyân-i Sevrî Hazretlerinden⁸¹ rivayet edildiğine göre kendisi bir akşam namazında bir kavme (topluluğa) imam oldu.

"(Ey Rabbimiz!) Ancak sana ibâdet (kulluk) ederiz ve yalnız senden yardım dileriz." Âyet-i kerimesine geldiğinde, düşüp bayıldı. Kendisine geldiğinde bu, (bayılma) soruldu. O:

-"Sen neden doktorların ve sultanların kapısına gidiyorsun?" diye sorulmasından korktum, dedi.⁸²

Yardım Dilemede Hazreti İbrahim'in Sünneti

İstiânenin takdim ile sadece Cenâb-ı Allah'a tahsis edilmesi, Nemrud'un kendisini bağlayıp ateşe atacağı zamanda Hazreti İbrahim Halil Aleyhisselâm'a uymak içindir. Cebrail Aleyhisselâm, kendisine:

⁷⁸ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/81-82.

⁷⁹ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/82.

⁸⁰ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/82-83.

⁸¹ Süfyân-ı Sevrî hazretleri, asıl adı, Süfyân bin Said bin Mesrûk el-Kûfî'dir. 715 (H. 95) yılında Küfe'de doğdu. Çok iyi bir ilim tahsili gördü. Büyük bir fıkıh âlimi idi. Müctehid idi. Mezhebi zamanla unutuldu. Cüneyd Bağdadi ve Hamdun Kassar onun mezhebindeydiler. Keramet sahibi bir evliya idi. Kadılığı kabul etmedi. Çok talebe yetiştirdi. Aşk ve gönöl eri olan Süfyân-i Sevrî hazretleri, 778 (H. 161) tarihinde Basra'da vefat etti.

⁸² İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/83.

- "Senin bir ihtiyacın var mı?" diye sordu. Halil Aleyhisselâm:

- "Senden herhangi bir isteğim yoktur," dedi. Cebrail Aleyhisselâm:

- "Allah'dan iste" dedi. Hazreti Halil:

- "Cenâb-ı Allah'ın, benim durumumu bilmesi benim için yeterlidir. Ayrıca ondan bir şey istemem ziyâdeliktir," dedi.

Burada kul sanki şöyle demektedir: Başkası değil, İbrahim Aleyhisselâm'ın iki ayakları ve iki eli bağlanmıştı. Ben de iki elimi bağladım yürüyemiyorum, ellerimi bağladım onları hareket ettiremiyorum. Gözlerimle bakamıyorum. Kulaklarımla işitemiyorum. Dilimle konuşamıyorum. Cehennemin önündeyim. Ey Rabbim! Halil Aleyhisselâm, senden başka yardımcı kabul etmedi. Ben de senden başkasının yardımını istemiyorum.

ve sadece senden dileriz, yardımı" diyor. Ve sanki Cenâb-ı Allah': "Ben azimuşşân da: " Ey nârî Serin ve selâmet ol İbrahim'e! Dedik! 21/69⁸³ fermanını ziyâdeleştirim. Muhakkak seni Cehennem ateşinden kurtardım. Seni cennete ulaştırdım. Sana kelâm-i kadîmi işitme şerefini verdim. Cehenneme; sana: Senin nurun benim alevlerimi söndürdü. Mü'minin mükâfâtı budur." demesini emrettim.

"Mevlânâ Celâleddin (k. s.) şöyle buyurdu:

"Ateşten emin eden onu koruyandır.

Zaifi, olduğu yerde sen ateşten korudun." ⁸⁴

Bizi doğru yola hidâyet kıl

Hidayet eyle bizi doğru yola.

Bu dua, arzulanan (ve istenen) yardımın açıklanmasıdır. Sanki şöyle deniliyor: "Sana nasıl yardım edeyim?" gibi bir soru sorulmaktadır. O da: Hidayet eyle bizi doğru yola " dedi. İbâdetin tamamlanmasından (Ey Rabbimiz!) Ancak sana ederiz kulluğu ve sade senden dileriz yardımı," (denildikten) sonra Hidayet eyle bizi doğru yola, duasının) takip etmesi, serî bir kaidedir. ⁸⁵

Enbiyâ ve Evliya Hep Allah'dan Hidâyet istediler

Et-Teysir isimli kitabda şöyle deniyor:

"Sade sana ederiz kulluğu," tevhid'in izhârıdır.

"Sade senden dileriz yardımı" Allah'dan yardım dilemenin istenmesidir. U-û "Bize hidâyet nasip eyle" Allah'ın dininde sebat istenmesidir. O da (dinde sebat), ibâdetini tam yapması ve Cenâb-ı Allah'dan yardım dilemesidir. İşte bu hidâyet üzerinde sebat olmak; hacetlerin en mühimmidir. Evliya ve Enbiyâ'nın Cenâb-ı Allah'dan istediği de buydu.

Yusuf Aleyhisselâm, şöyle dua etmişti:

" Yâ rab! Sen bana mülkten bir nasip verdin ve bana ehâdisin tevilinden bir ilim öğrettin. Gökleri, yeri yaratan rabbim. Benim dünya ve âhiret'te velîm sensin. Beni müslim olarak al ve beni sâlihîne ilhak buyur. 12/101"⁸⁶

Firavun'un sihirbazları iman edip şöyle dediler:

"Onlar da: "Biz, şüphesiz rabbimize döneceğiz. Senin bize kızman da sırf rabbimizin âyetleri gelince iymân etmemizden... Ey bizim rabbimiz! Üzerimize sabır yağdır ve canımızı iymân selâmetiyle al! 7/125-126⁸⁷

Sahabeler, şöyle dua ettiler:

" Rabbena! Cidden bizler bir münâdî işittik; îmâna çağırıyor: 'Rabbınıza iymân edin!' diyordu. Dinledik, imân ettik... Rabbena! Mağfiretinle artık günahlarımızı bizlere bağışla. Kabahatlerimizi bizlerden keffaret buyur ve bizleri sana ermiş kullarınla beraber yanına al! 3/193"⁸⁸ Bu. (evliya, âlim ve Peygamberlerin bu şekilde dua etmeleri,) zahir hale (şu andaki duruma) güvenmemenin gerekli olduğunu (ve akîbetin önemli olduğunu beyan) içindir. Muhakkak ki gelecekte insan değişebilir. İblis, Bersîs, Bel'âm bin Bâurâ'da olduğu gibi.

Mevlânâ Celâleddin (k.s.), şöyle buyurdu..

"Dünyada yüzbinlerce iblis ve Be'lâm vardır.

Ki, onların halleri de gerek gizli, gerek aşîkar böyle olmuştur.

Bu ikisi diğerlerine şahid olsun diye Allah bunları meşhur kıldı.

Allah bu iki hırsız yüksek ve manevî bir darağacına astı ve teşhir etti.

Yoksa kahr-ı ilâhîye uğramış lâkin cezaları sona bırakılmış pek çok hırsız vardır."

Kaadî (Beyzâvî) tefsirinde şöyle denilmektedir:

Allah'a kavuşan Arif kişi, bu âyet-i kerimede kasd edilen mânâ şudur: " İçinden çıkılmaz karanlık hallerimizden kurtulmamız için, bizi sana götüren yola irşâd et. Senin kutsal nurunla aydınlanmamız için, bedenlerimizde var

⁸³ El-Enbiyâ: 21/69

⁸⁴ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/84.

⁸⁵ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/84-85.

⁸⁶ Yusuf: 12/101

⁸⁷ El-A'raf: 7/125-126

⁸⁸ AH İnran: 3/193

olan perdeleri yok et. Seni senin nurunla görelim."

Mevlânâ Fenârî (Hazretleri): "Bunun esâsı, muhakkak Allah yolunda seyr-ü suluk sonsuzdur. Kutbu'l-muhakkıkın'ın dediği gibi, mukadderat ve malumatın nihyeti yoktur. Malumat ve mukadderat oldukça, kulun şevki asla sükûnete erip, yok olmaz."

Hidâyetin aslı, lam ile veya ilâ (harf-i cerr ile) muteaddi olmasıdır." Mûsâ, mîkatımız için (tayin ettiğimiz vakitte tevbe için) kavminden yetmiş erkek seçti," âyeti kerimesindeki, burada yapıldı.⁸⁹ (1/20)⁹⁰

Sıratı Müştekim İslâm Dininden istiairedir

"Sırat-ı Müstakim", cümlesi, hak dîni olan İslâm dininden istiairedir. Maksud olan vesile kasd edilen vesileye veya ruhanî teveccüh, cismânî teveccühe teşbih edilerek; "din"e "sırat" ismi verildi. Çünkü noksan sıfatlardan münezzeh olan Allah sübhânehû ve Teâlâ Hazretleri, mümkünâtan çok yücedir. Lâkin , tâlib olan bir kulun, vusul ve kaçırdıklarını elde etme ikramına ermesi için, elbette mesafeleri kat etmesi, birçok âfetlere katlanması ve cefâları geçmesi lâzımdır.⁹¹

Âyet-i Kerimesinin Çeşitli Manâları

"Hidâyet eyle bizi doğru yola," ilâhî kelâm'da bir çok vecihler vardır, (şekiller açıklanmıştır.)

Birincisi: Elbette Allâh'u Teâlâ Hazretlerini tanımak ve onun yolunu bulmak için hidâyete ermek lâzımdır. Sonra şehvet ve gadab ve malî infâk etme amellerinde, ifrat ile tefrit arasında orta bir yol tutmak gerekir. Çünkü arzulanan, insanın orta yol ile hidâyet bulmasıdır.

İkincisi: Kul her ne kadar Cenâb-ı Allah'ı bir delil ile tanıyorsa da burada başka deliller vardır."(Yâ Rabbi! Bize hidâyet et" cümlesinin manası:

"(Yâ Rabbi!) Senin efâlin, sıfatın ve zâtına delâleti keyfiyetinden her şeyin içindeki sırrı ve hikmeti) bize öğret," demektir.

Üçüncüsü: Onun yani Vadii "Hidâyet eyle bizi doğru yola," âyet-i kerimenin) manası:

-" Bir de şu: "Benim dosdoğru yolum; hem onu takip edin, başka yollar takip etmeyin ki, sizi O'nun yolundan saptırıp parçalasınlar". Duydunuz â, işte size O bunu ferman buyurdu. Gerekir ki korunur, muttaki olursunuz,6/153"⁹²

Mâsivâ'dan Yüzçevir

Âyet-i kerimenin gereğince, "Mâsivâ'dan (Allah'dan başka her şeyden) yüz çevirmektir." Her ne kadar tamamen nefsinin ye geleceğinin aleyhinde de olsa (Allah'a ve emirlerine uymalıdır)

Hatta İbrahim Aleyhisselâm gibi oğlunu kesmekle emir olursa (hemen keser) veya İsmail Aleyhisselâm gibi kesilmeye boyun eğmesi gerekse (bile teslim olur).

Veya Yunus Aleyhisselâm gibi kendisini denize atması gerekse, atar.

Mûsâ Aleyhisselâm gibi yüksek derecelere çıksa bile başkalarına talebe olması gerekse hemen talebe olur.

Emri bil'maruf ve nehyi anil-münker (iyiliği emretme ve kötülükten alı koyma insanları Allah'ın yoluna çağırma) uğruna Zekeriyya ve Yahya Aleyhimesseleâm gibi ikiye bölünmek ve öldürülmek olsa bile (o kutsi vazifeye devam etmelidir), işte bu makam gerçekten zordur.⁹³

Enbiyâ ve Evliyanın Makamına Teşvik

Ancak burada; "Kendilerine nimet verdiğin mes'udların yoluna" denilip; "(Senin yolunda) dövülen (eziyet gören) ve öldürülenlerin yoluna" denilmemesi (ümme-i merhumeye) bir kolaylık veya nimetler cihetinden Peygamberlerin ve evliyâ'nın makamına teşviktir. Sonra mutedil bir istikâmet (ifrat ve tefritten uzak orta yolu takip etmek) ve onun üzerinde sebat etmek gerçekten zor bir iştir. Bundan dolayı Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri:

Hûd sûresi ve kardeşleri (benzerleri) ihtiyarlattı"⁹⁴buyurdular. Çünkü Hûd sûresinde şöyle deniliyor:

-"(Ey Habibim Ahmed! Rasûlüm Ya Muhammedi Emrolunduğun gibi doğruluk et. Sen ve beraberinde tevbe edenler de, aşırı gitmeyin çünkü O, her ne yaparsanız basîr'dir; görüyor-117112⁹⁵

⁸⁹ Hazf ve isal kaidesi vardır. Burada hazfedilen harf- i cerrî hazfedildi. Aslı:nin hazfedilmesiyle aslı irabı olan mefulluğu geri döndü ve nasb okundu.

⁹⁰ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/85-87.

⁹¹ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/87.

⁹² El-En'âm: 6/153

İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/87-88.

⁹³ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/88.

⁹⁴ Tirmizi, Tefsir, sûre. 56

⁹⁵ Hud: 11/112

İfrat ve Tefritten Uzak Orta Bir Yol

Muhakkak insanın yetişmesi, Zahirî ve Bâtînî olarak, kuvvet bulması, bazı sıfatlar, tabîî ve ruhî ahlâklara dayanır. Bunların her birinin ifrat ve tefrit tarafı vardır. Vacip olan, bunlardan orta yolu bilip üzerinde kalmaktır. Bu konuda (ifrat ve tefritten uzak orta yolu takip etmek hakkında) bir çok emirler vardır. Âyet-i kerimeler, hep bunu dile getirmişlerdir. Cenâb-ı Allah'ın şu mübarek kavli şerîfî gibi:

- " Hem elini bağlayıp boynuna asma , hem de onu büsbütün açıp saçma ki pişman olur, açık kalırsın;17779"⁹⁶

Bu âyet-i kerime, insanı cimrilik ile israfın arasında orta bir yola teşvik etti.

Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerinin şu hadis-i şerîfî gibi: Kendisine, "(Dünyadan el ve etek çekip) Rahipleşmek, bir yıl (her gün) oruç tutmak, gecenin hepsini kıyam (ibâdet ile) geçirmek isteyenlere ve soranlara bu hareketleri yasakladıktan sonra şöyle buyurdular:

-"Muhakkak, nefsinin senin üzerinde hakkı vardır. Eşinin senin üzerinde hakkı vardır. Ziyaretçilerin (müsafirlerin) senin üzerinde hakları vardır. (0 halde ara sıra nafil) oruç tut ve (arasıra tutma) iftar et ye. (Gecenin bir kısmında) kalk (teheccüd ve nafil) namaz kıl ve (bir kısmında da istirahat et) uyu"⁹⁷

Bütün hallerde böyle olunmalıdır. (Orta yol takip edilmelidir) Cenâb-ı Allah şöyle buyurdu:

" De ki: 'Allah deyin. Rahman deyin; hangisini deseniz, hep O'nundur en güzel isimleri* Bununla beraber salâtında pek bağırma, pek de gizleme; ikisinin arası bir yol tut17/110"⁹⁸

Ve (Rahman olan Allah'ın o kullan) ki, infak ettikleri zaman ne israf ne de cimrilik ederler; ikisi arasında (orta) bir yol tutarlar."⁹⁹

(Peygamberin) "Göz ne şaştı, ne aştı. 53/17"¹⁰⁰

Rivayet olunduğuna göre Hazreti Ömer (r.a.) yüksek sesle okuyordu. Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri, kendilerine (yüksek sesle okumalarının sebebini) sordular. Hazreti Ömer (r.a.):

Uyuklayanları uyandırıyor ve şeytanı kovuyorum," dedi. Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri, kendisine:

Ey Ömer! Sesini az alçalt," buyurdu.

Hazreti Ebû Bekre geldi. Onu alçak bir sesle okurken gördü. Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri, kendisine, (gizli okumasının sebebini) sordu. O da:

Gerçekten ben fısıldaşırcasına gizli okumamı işittiniz mi?" dedi. Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri:

"Sesini biraz yükselt," buyurdu.

Diğer bütün ahlâklar da, bu emir ve bu şekildedir, (yani orta bir yol üzerinde olmak gerekir.) Çünkü gerçekten şecaat (cesaret), korkaklık ile atılganlık arasında bir haldir. Belagat, anlaşılmayacak derecede veciz (çok kısa) konuşmak ile bıkkınlık veren itnâb (sözü çok uzatma) arasında bir durumdur.

Şeriatımız, her teşvikte, hal, hüküm sıfat ve ahlâkta itidal (orta yol) ölçüsünü beyan etti (ve bizleri mutedil davranmakla) mükellef kıldı. Hatta zemmedilen (kötülenen ve sevilmeyen) şeyler için, kendisinde kullanıldığı zaman, güzel olacağı sarf (kullanma yolları) bile tayin etti. Allah için buğuz etmek ve Allah için men etmek gibi.

101

Doğruluğun Çeşitleri

Doğruluk bir çok kısımlara ayrılır.

Bir kısmı, sözde, fiil'de.

Sözde değil de kalb ve iş'te doğruluk ki, hiç kimse onun sözünde doğru olduğunu bilmez. Bu ikisi için, (yani iş ve kalbin doğruluğunda) kurtuluş vardır. Birincisi yani sözde doğruluk daha aladır.

Kalbiyle değil de, fiil ve sözde doğruluk, kalb olmadan bu fiil ve sözde doğruluğun) faydası umulur.¹⁰²

Müstakimin kısımların:

Fiilinde değil de, söz ve kalbinde doğru olmak.

Fiilinde ve kalbinde olmadan sadece dilinde doğru olmak.

Fiilinde ve sözünde olmadan sadece kalbinde doğru olmak.

Kalbinde ve sözünde (değil) sadece fiilinde doğru olmak.

Bu dört hâl insanın aleyhindedir; lehinde değildir. Her ne kadar bazıları diğerlerinden üstün olsa bile.

Dilde doğruluktan murad (sadece) gıybet, nemime (koğuculuğu) ve ikisinin benzerini terk etmek değildir. Fiil

İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/88-89.

⁹⁶ El-İsrâ 17/29

⁹⁷ Buhârî. Teheccüd, 20; Müslim, Siyam. 181.186.188, 193

⁹⁸ El-İsrâ. 17/110

⁹⁹ El-Furkân: 25/67

¹⁰⁰ En-Necm: 53/17

¹⁰¹ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/89-91.

¹⁰² İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/91.

(kişinin işi) bunlara şamildir, (bunlar davranış kısmına girer). (1/21) Sözde doğruluktan murad, başkalarını sırat-ı müstakime -doğru yola-İslâm dinine irşâd etmektir.

Sözde doğruluk, bazen, irşad edilen şeyden arı olur. Bir adamın namaz'ın ahkam ve kılınışını öğrenmek için toplanması gibi. Namazın ahkamını öğrenip amel ederek gerçekleştirdikten sonra onu başkasına öğretti. İşte bu, sözünde doğru (müstakim) olan kimsedir. Sonra vaktini değerlendirdi. Zahirî rükunlarına riâyet ederek, öğrendiklerine amel etti (namaz kıldı). Bu da kişinin fiilinde müstakim (doğru) olmasıdır. Sonra, Cenâb-ı Allah'ın, bu namazdan muradının, namazla beraber huzuru kalb olduğunu öğrendi. Namazını huzuru kalb ile kıldı. İşte bu da kalbin mustakîm (doğru) olmasıdır. Diğer kısımları da buna kıyas et.¹⁰³

Tevîlât-i Necmiyyeden Tasavvufî Manâlar

Te'vîlât-ı Necmiyye'de hidâyetin kısımlarının üç olduğu (yazılıdır).

Birincisi: Âmmenin (bütün insanların) hidâyetidir. Yani bütün canlıların, kendilerine faydalı şeyleri celbedip, zararlı şeylerden uzaklaşmalarıdır.

(Mûsâ)" Bizim dedi: rabbimiz herşeye hilkatini veren sonra da yolunu gösterendir 20/50"¹⁰⁴

"İki de tepe gösterdik. 90/10 ¹⁰⁵ Âyet-i kerimeferinde buna işaret edilmektedir.

İkincisi: Havassın hidâyetidir. Mü'minleri, cennete götüren hidâyettir.

Amma imân edip, güzel güzel ameller yapan kimseler... Onların rabbi, kendilerini -imanları sebebiyle- hidâyetine erdirir, naîm cennetlerinde, altlarından ırmaklar akar...10/9 ¹⁰⁶ Âyet-i «erimesiyle buna işaret edilmektedir.

Üçüncüsü: Ehass'm (havassın havassının) hidâyetidir. Bu hakikat ehlinin Allah'ın izni ve takdiri ile Allah'a olan hidâyetidir. Şu âyet-i kerimelerde buna işaret edilmektedir:

" Her halde yol, Allah yolu de.27120"¹⁰⁷

Bir de dedi ki: 'Ben rabbime gidiyorum, Ö bana yolunu gösterir.37/99"¹⁰⁸

"Allah ona dilediklerini seçecek ve yüz tutanları ona hidâyetle erdirecektir!42/13"¹⁰⁹

" Ve seni yol bilmez iken yola koymadı mı 93/7"¹¹⁰ Yani sen çölde yolunu yitirmiştin seni buldum, cömertliğimle seni aradım. Lütfum ve fazl-ü keremimle seni zengin kıldım. İnayetimin cezbeleriyle sana hidâyet verdim. Hidâyetimin nuruyla bana geldin. Seni nûr kıldım. Seninle kullarımdan dilediğime hidâyet nasip ettim. Kim sana tâbi olur ve senin hoşnutluğunu isterse, beşerî varlık karanlıklarından çıkarır, ruhanî varlık nuruna götürürüm. Onları sırat-ı müstakîme iletirim (hidâyet veririm). Cenâb-ı Allah, buyurdıkları gibi:

"Ey ehl-i kitabı Şimdi size resulümüz geldi. Kitabınızın, gizlemekte olduğunuz birçok yerlerini sizlere beyan ediyor. Bir çoğundan da geçiyor... İşte size Allah" tan bir nûr, bir parlak kitâb geldi. Allah bununla, rıdvânı ardınca gideni, selâmet yollarına doğrultacak ve iznile onları zulmetlerden nura çıkarıp, doğru bir yola koyacak.5/15"¹¹¹

Sırât-ı Mustakîm

Doğru yol, en doğru ve en sağlam İslâm dinidir. İslâm dini, Kur'ân-ı azimüş-şan'ın delâlet ettiği ve Peygamberlerin Efendisi (s.a.v) Hazretlerinin ahlâkıdır. Efendimiz (s.a.v.)'in ahlâkı hakkında Cenâb-ı Allah:

Ve muhakkak sen, pek büyük bir ahlâk üzerindesin!68/4 ¹¹²

Bu (Yüce Ahlâk) ya sonunda insanı cennete götürür. Amel defterleri sağ elinde verilenler için olanı cennete iletir. Cenâb-ı Allah, buyurdıkları gibi:

-" Allah dâr'us-selâm'a çağırıyor ve dilediğini bir doğru yola hidâyet buyuruyor.10/25 ¹¹³

Veya sonunda insanı Allah'a yöneltir. Bu da Allah'a yaklaşan ve hayırda insanları geçenler içindir. Cenâb-ı Allah, buyurdıkları gibi:

-" Ve işte sana böyle emrimizden biz Ruh vahyettirdik; • sen kitab nedir, iman nedir bilmiyordun ve lâkin biz onu bir nur kıldık! Onunla kullarımızdan dilediğimize hidâyet vereceğiz ve emin ol sen her halde doğru bir yola çağırıyorsun; O Allah'ın yoluna ki göklerde ne var, yer'de ne varsa hep O'nundur. Uyan! Bütün işler, döner

¹⁰³ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/91-92.

¹⁰⁴ Tâhâ: 20/50

¹⁰⁵ El-Beled: 90/10

¹⁰⁶ Yunus: 10/9

¹⁰⁷ Bakara: 2/120

¹⁰⁸ Es-Saffât:37/99

¹⁰⁹ Eş-Şurâ: 42/13

¹¹⁰ Ed-Duhâ: 93/7

¹¹¹ E1-Mâide:5/15-İ6

İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/92-93.

¹¹² El-Kalem: 68/4

¹¹³ Yunus: 10/23

dolaşır Allah'a varır!42/52-53¹¹⁴

Ashâb-ı Yemin yani amel defterleri sağ elinden verilenler için olan her türlü nimet ve manevî derece, sâbikîn yani, amelde ileri gidenler için hâsıl olur. Çünkü onlar, Celâl olan Allah'ın keşfinde ve Cemâl'in şâhidliğinde nimete nail olmakla ashâbı yemini geçenlerdir. Bu makam Peygamberlerin Efendisi (s.a.v.) Hazretleri ve ona tâbi olanlara mahsustur. Cenâb-ı Allah şöyle buyurdu:

- De ki: "Ey insanlar! işte rabbinizden size hak geldi. Artık hidâyeti kabul eden kendi nefsi için kabul etmiş olur, sapkınlık eden de kendi aleyhine sapmış olur ve "Ben sizin üzerinize vekil değilim.10/108"¹¹⁵

Şeyh Sadî (k.s.) şöyle buyurdu: "Eğer bütün yollar, nehirler olsalar bile onun üzerine atılır ateşten seccade."

"Kendilerine nimet verdiği mes'udların yoluna" Bu cümle birinci cümleden yani hidâyet eyle bizi doğru yola," cümlesinden) bedel-i küldür.¹¹⁶ (Yani sıraat-ı mustakîmin tamamını hidâyet et) İn'am, nimeti ulaştır-maktır. Nimet aslında insanların kendisiyle lezzet aldığı şeydir. Hak dinin nimetinden insanların aldığı lezzette kullanıldı.¹¹⁷

İnamın Tabakaları

Ibnu Abbâs ibni Ata Hazretleri buyurdu:

" Kendilerine Allah'ın nimet verdiği kişiler, tabaka tabakadır:

Arifler: Allah ariflere marifeti in'âm etti.

Evliya: Allah evliya kullarına, kalb temizliği, yakıyn, rızâ ve sıdk'i in'âm etti.

Ebrâr: Allah onlara, hilim ve re'fet (yumuşaklık) in'âm etti.

Muridler: Allah, muridlere, ibâdetin tatlılığını ve zevkini in'âm etti.

Mü'minler: Allah, mü'minlere istikâmeti (İslâm dini üzerine devam etme nimetini) in'âm etti.

Denildi ki, "Kendilerine nimet verdiği mesudların yoluna" cümlesinden murad edilenler, peygamberler, sıddıklar, şehidler ve Salihlerdir. Allâh'ü Teâlâ buyurduğu gibi:

-" Öyle ya! Her kim Allah a ve Peygamber'e mutr olursa, işte onlar, Allah'ın kendilerine in'âm eylediği enbiya, sıddıklar, şühedâ ve sâlihler ile birliktedirler. Bunlarsa ne güzel arkadaş...4769"¹¹⁸

Burada sırat, ibâd'a izafe edildi.

"Ve muhakkak bu benim dosdoğru yolumdur," âyet-i kerimesinde sırat (yol kelimesi nisbet ve mütekellim ye'sine muzâf olmakla) kendi zâtına izafe etti. Bazı kere, din ve hidâyetin Allah'a izafe edildiği gibi.

-" Daha Allah dininin gayrisini mı arıyorlar? Halbuki göklerde ve yerde kim varsa, hepsi ister istemez O'na teslim olmuş, hep döndürölüp O'na götürülüyorlar. 3/83"¹¹⁹ cümlesinde din, Allah'a izafe edilmiştir.

"De ki, gerçekten de Allah'ın hidâyeti, hidâyetin ta kendisidir.27120"¹²⁰ "Allah'ın hidâyeti" cümlesinde, hidâyet, Allah'a izafe edildi.)¹²¹

Bazen De Din Ve Hidâyet Kul'a İzafe Edilir:

-"Bugün' dininizi kemale erdirdim, size nimetimi tamamladım. Size din olarak Islâmı (razı olup beğendim."¹²² "Sizin dininiz" cümlesinde din, kullara raci olan muhatab zamirine muzâf olup, din kula izafe edildi)

-"İşte o peygamberler, Allah'ın hidâyetine erıştirdiği kimseler... Sen de onların gittiği yoldan yürü. "Ben" de "buna karşı sizden bir ecir istemem. 0 mahzâ âlemleri irşad için ilâhî bir yadigârdır.6'90"¹²³ Onların hidâyetine" cümlesinde hidâyet. kullara raci olan gaib zamirine muzâf olup, hidâyet kullara izafe edilmiştir.)¹²⁴

Bazı Sırlar

Bunun bazı sırları ve yönleri vardır.

Birincisi: Bütün bu açıklamaların hepsi Cenâb-ı Allah'ın şer-i şerifi olup, bizim için faydadır. Allah-ü Teâlâ Hazretleri buyurdıkları gibi:

"Sizin için, dinden Nuh'a tavsiye ettiğini ve sana vahy eylediğimizi ve İbrahim'e ve Musa'ya ve İsa'ya tavsiye kıldığımızı teşrî buyurdu; şöyle ki: 'Dini doğru tutun ve onda tefrikaya düşmeyin!' Müşriklere bu davet ettiğin

¹¹⁴ Eş-Şurâ: 42/52-53

¹¹⁵ Yunus: 10/108

¹¹⁶ Bedel-i Kül:

¹¹⁷ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/93-95.

¹¹⁸ En-Nisa: 4/69

¹¹⁹ Âi-İmrân: 3/83

¹²⁰ Bakara: 2/120

¹²¹ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/95-96.

¹²² EI-Mâide:5/3

¹²³ El-En'am: 6/90

¹²⁴ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/96.

emir ağır geldi; Allah ona dilediklerini seçecek ve yüz tutanları ona hidâyetle erdirecektir!

42/13¹²⁵

İkincisi: İslâm Dini, Allah'ın seçtiği ve razı olduğu (bir dindir); bizim için de, o dine sülûk etmek ve emirlerine sarılmakla olur.

Üçüncüsü: Dinin Allah'a izafe edilmesi, kul'un ucuba (kendini beğenmeye kapılmasını) önlemek içindir. Dinin bazen de kul'a izafe edilmesi, kulun kalbini teselli etmek içindir. (1/22)

Dördüncüsü: Din'in kula izafeti, kula şeref bahşetmek ve onu yaklaştırmak içindir. Dinin Cenâb-ı Allah'ın zâtına izafeti, Şeytanın tamah (ve gayretini) kırmak içindir. Cenâb-ı Allah:

-"Diyorlar ki 'Eğer Medine'ye dönersek, herhalde eazz olan oradan ezeli olanı çıkaracaktır!' Halbuki izzet, Allah'ın ve Rasûlü-nündür.63/8"¹²⁶ Âyet-i Kerimesi inzal olduğu zaman, Şeytan şöyle demişti:

-"Ben Allah ve Rasûlünün izzet ve şerefini onlardan alıp soyamam; ama mü'minlerin izzetlerini onlardan alabilirim," Şeytanın bu sözleri üzerine bu âyet-i kerimenin devamı indi:

"Ve (izzet aynı zamanda) mü'minlerindir ve lâkin münafıklar bilmezler! 63/8"¹²⁷ Buyurarak, şeytanın mü'minlere olan tamahı kesildi. Teysir'de de böyledir.¹²⁸

Sırat İkidir

(Fatiha sûresinde ard arda) "Yol" (kelimesinin) iki kere tekrarı, hakîkî sıratın iki olduğuna işarettir.

Kuldan Rabbine yol.

Rabb'den kula yol.

Kuldan Rabbe giden yol, korkulu bir yoldur. Bu yolda nice nice kafilelerin yolu kesildi. Nice yolcular, yoldan kaldı. Şerefli bir münâdî (seslenici), şereflilere şöyle nida eder: "İstek reddedildi. Yol kapandı. Yol kesenler, bu kaafilenin (takımın) yolunu kesiyorlar."

(Şeytan) Dedi ki: "Öyle ise beni azdırmana karşılık yemin ederim ki, ben de onları saptırmak için her halde senin doğru yoluna oturacağım.7'16"¹²⁹

Rabb'den kula olan (yol ise) her yönüyle eman ve emniyetli yoldur. Kafileler bu yolda selâmetle ilerler. Nimetler ile kuşatılmış konaklar da müsâfir olurlar. Yolcular, (işini bilen) rehberlerin kılavuzluğu altında yol alırlar.

Öyle yal Her kim Allah'a ve Peygamber'e muti olursa, işte onlar, Allah'ın kendilerine in'âm eylediği enbiya, sıddıklar, şühedâ ve sâlihler ile birliktedirler. Bunlarsa ne güzel arkadaş...4769"¹³⁰

Yani Cenâb-ı Allah, onlara, inayetinin nuruyla sırlarını in'âm etti. Ruhlarına hidâyetin esrarını, kalblerine velayetin eserleriyle (ihsan etti). Nefislerini hevâ-ü hevesin kısıkcından, tabiatın kahrından, (kurtarıp onlara verdi.), Şer-i şerîf muhafaza (emir ve yasaklarına) riâyet ve başarı (ile amel etmeyi) in'am etti. Şeytanın hilesine karşı, murakabe ve gizlilikle (koruma nimetini verdi).¹³¹

Nimet İki Kısımdır

Nimetler (iki kısımdır).

Zahirî nimet, (yani görünür nimet): Peygamberlerin gönderilmesi, kitabların indirilmesi, peygamberlerin davetini kabul etme tevfiği (başarısının verilmesi), sünnete tâbi olma, bid'attan kaçma, nefsin (Allah'ın) emirlerine ve nehiyelerine boyun eğmesi, yüksek doğruluk makamı üzerine ayağının sabit kalması ve kulluğun gerekliliği gibi hususlar hep zahirî nimetlerdir.

Bâtınî nimet: (Cenâb-ı Allah'ın, insanların) yaratılışlarının başlangıcında üzerlerine nurunu saçarak, ruhlarına nimetlerini vermesidir. Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri buyurdıkları gibi:

"Muhakkak Allah, mahlûkâtı bir karanlık içinde yarattı. Nurundan onların üzerine saçtı. Bu nur kime isabet ettiyse hidâyet buldu. Ve nurun isabet etmediği kişi ise dalâlete girdi, (sapıttı)."¹³²

Allah yolu kapısının kul tarafından açılması, bu nurun serpin-tilerindendir. Yağmurun başı, bir damla serpinti şeklindedir, sonra dökülürcesine yağmaya başlar.

İşte mü'minler, bu saçılan nûr ile yağmuru yağdıran Cenâb-ı Allah'ı müşahede edip bakarlar. Yardım diliyorlar:

"Hidâyet eyle bizi doğru yola. Kendilerine nimet verdiğin mesudların yoluna," Senin nûr bahçenin cezveleriyle. Seninle sana hidâyet bulmaları için, üzerlerine fazl ü kereminin kapılan açıldı. Seninle senden onlara isabet eden şey onlara isabet etti. Te'vilât-ı Necmiyye'de de böyledir.

Sadreddin Konevî (k.s.) Hazretleri, zikredilen hadis-i şerîfin te'vilinde, şöyle buyurmaktadır: "Hiç şüphesiz,

¹²⁵ Eş-Şurâ: 42/13

¹²⁶ El-Münâfikûn: 63/8

¹²⁷ El-Münâfikûn: 63/8

¹²⁸ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/96-97.

¹²⁹ El-Araf: 7/16

¹³⁰ En-Nisâ: 4/69

¹³¹ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/98.

¹³² Camlu'l-Usul, 10/19

sadece var olmağa, zıddı olan "adem" yani yokluğun mukabilinde akıl erdirilir. "Adem"in (yokluğun) akıl ile tayin edilmesi (bilinmesi) muhaldir. O karanlıktır. (Bilinmezliktir, yokluk otyanusunun hangi şeylerden teşekkül ettiği bizce karanlıktır). Onun varlığını nûrânî olduğu gibi... Bundan dolayı mümkünât, zulmetle vasıflanır. Yokluk varlıkla nûrlanır ve onun zulmeti, değişik yollardan biriyle kalkar. Belki (var olmakla) yokluk kalkar. Noksan olan her şey mümkün olana ilhak eder (katılır) ve onunla vasıflanır. Bu ancak yokluğa nisbet edilen hükümlerdir. Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri şu hadis-i şerîfiyle buna işaret etmektedir:

"Muhakkak Allahü Teâlâ zulmeti takdir etti, sonra üzerine nurundan serpti de zahir oldu"¹³³ Burada yaratmak, takdir manasıdır. Çünkü takdir, var etmekten öncedir. Nurun saçılması, vücûd'un mümkünât üzerine verilmesinden kinayedir. -Bunu bil. Şeyhin kelâmı burada bitti.

"Gazaba uğrayanların ve sapmışların yoluna değil." (Âyet-i kerimenin bu bölümü ismi mevsül-ilgi zamiri olan) "Onlar ki," (kelimesinden) bedeldir. Dolayısıyla mana: "kendilerine nimet verilenler, gadab, dalâlet ve sapıklıktan selim olan (kurtulanlar), kendilerine nimet verilenlerdir," olur.

Kelimesinin kullanımı üç vecih (şekil) üzeredir.

Birincisi: Muğayeret manasıdır. Farsçası, (başka manasına istisna edatıdır). Cenâb-ı Allah şöyle buyurdu:

-"(Ey Habibim Ahmed! Rasûlüm yâ Muhammedi) Az kalsın seni bile, sana vahyettiğimizden başkasını bize karşı iftira edesin diye, fitneye düşüreceklerdi ve o takdirde seni dost edineceklerdi."¹³⁴ (Burada kelimesi başka manasıdır.)

İkincisi: v (hayır öyle değil) manasıdır. Farsçası, (değil-hayır)dır. Cenâb-ı Allah, şöyle buyurdu:

-"O, size yalnız şunları haram kıldı: Meyte, kan, hınzır eti, bir de Allah'ın gayrisinin nâmına kesilen... Sonra kim bunlardan yemeye muhtar kalırsa -diğerin hakkına tecâvüz etmemek ve zaruret miktarını geçmemek şartıyla- ona da günah yükletilmez; çünkü Allah gafur, rahîm'dir.2/173"¹³⁵

(Burada kelimesi, hayır-öyle değildir manasıdır)

Üçüncüsü: "Ancak" manasıdır. Farsçası,su "meğer" İstisna edâtıdır. "Fakat bir haneden başka orda müslüman da bulmadık51/36"¹³⁶ (Burada kelimesi, hariç yani istisna manasıdır.)

Bu âyet-i kerimelerde, (muğayeret, nefi ve istisna gibi) değişik manalarda kullanılmıştır. (kelimesinin) istisna ihtimali olması için nasb kıraatına mahsusdur.¹³⁷

Gadab ve Dalâl

(Gadab'ın asıl manası), intikam murad ettiğinde, nefsin galeyâne gelmesidir. Nefsânî bir haldir. Galeyân-ı nefis durumuda hâsıl olur. İntikam şehvetinden (intikam duygusundan), kalbin heyecan ile kan atması (beyne göndermesi)dir.

Burada (gadab'ın asıl manası), rızâ'nın (hoşnutluğun) zıddı veya intikam murad etmektir. Veya azabı gerçekleştirmek, elim bir şekilde tutup cezalandırmak, şiddetli bir şekilde yakalayıp vermek, perdeleri parçalamak ve ateş ile cezalandırmak (gibi) manalara gelir. (1/23)

Tefsirde şu önemli bir kaidedir. Başı ve sonu olan fiiller, bidayeti (başlangıcı) itibarı ile Allah'a isnâd edilmesi mümkün olmadığı zaman, isnâd ânında gaye ve sonuçları Allah'a isnâd edilir. Gadab, haya, tekebbür, istihza, gamm, ferah, gülmek, sevinç- güler yüzle karşılamak ve diğer fiiller gibi.

Dalâl'in asıl manası): Bilerek veya bilmeyerek, doğru yoldan sapmaktır.¹³⁸

Dalâlete Düşenler Ve Gadaba Uğrayanlar Kimlerdir?

Üzerlerine gadab olanlar, gadaba uğrayan-lar'dan murad, âsîlerdir.

"Sapitanlardan", murad ise, Allah'ı bilmeyenlerdir. (Allah'ın sıfatlarını bilmeyen câhillerdir). Çünkü "nimete erenler", ilmi ve ameli (birleştiren ikisinin) arasını toplayanlardır. Bunların mukabili olanlar ise, akıl veya ilim kuvvetini kaybedenlerdir. Amelden hali olanlar (ilmiyle amel etmeyenler), gazaba uğrayan fasıklardır. Bilerek adam öldüren hakkında Cenâb-ı Allah, şöyle buyurdu:

-"Her kim de, bir mü'mini kasten öldürürse, artık onun cezası cehennemde ebedî kalmaktır. Allah ona gadab etmiş, lanet etmiş, azîm bir azap hazırlamıştır.4/93"¹³⁹

İlimden hâlî olan (ilmi elden bırakan, ilmi terkeden kişi) câhil ve sapıktır. Cenâb-ı Allah, ilmi terkedip sapitanlar hakkında şöyle buyurdu:

-"İşte o Allah, sizin hak rabbınız... Haktan sonra da dalâlden başka ne vardır? O halde nasıl çevrilirsiniz?10/32"¹⁴⁰

Üzerlerine gadab olanlar yani gadaba uğrayanlardan murad, Yahûdilerdir.-Cenâb-ı Allah, Yahudiler hakkında

¹³³ Camlu'l-Usul, 10/19

¹³⁴ EI-İsrâ. 17/73

¹³⁵ Bakara: 2/173

¹³⁶ Ez-Zâriyât: 51/36

¹³⁷ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/99-101.

¹³⁸ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/101

¹³⁹ En-Nisâ:4/93

¹⁴⁰ Yunus: 10/32

şöyle buyurdu:

"Allah'ın lanet ettiği ve gazab ettiği kimse (Yahûdî)ler.5/60"¹⁴¹

"Sapıtanlardan", murad ise Hristiyanlardır. Cenâb-ı Allah, Hristiyanlar için şöyle buyurdu:

De ki: "Ey ehl-i kitâb! Dininizde haksız ifrata dalmayın. Bundan evvel şaşmış, bir çoklarını da şaşırtmış ve yolun doğrusundan sapmış bir kavmin nevaları ardından gitmeyin. 5/77"¹⁴²

"Gadaba uğrayanlar" nisbetle Yahudilere, "Sapıtanlar" nisbetle, Hristiyanlara tahsis edilmesi, murad edilen mana değildir. Gerçekten çoğu kere (Kur'ân-ı Kerim'de), Gadab Hristiyanlara nisbet edildi Dalâl (sapıtma da) Yahudilere nisbet edildi. Belki bu ikisi (gadab'a uğrama ve sapıtma) kelimeleri, karşılıklı olarak kullanıldıkları zaman,

"Gadaba uğrayanlar"dan murad edilenler; Yahûdîlerdir. Çünkü Yahudiler, bu manaya (Hristiyanlardan) daha layıktırlar. Zîrâ, Yahudiler, küfürlerinde çok inatçıdırlar. Haddi aşılar ve peygamberleri öldürdüler. Ve Yahudiler, Cenâb-ı Allah hakkında: "herhalde Allah, fakir; biz zenginiz 3/181"¹⁴³ demişlerdi. Ve bunlardan başka sapıklıklarından dolayı gadab Yahudilere nisbet edildi.

Eğer desen ki: "Kendilerine nimet verilenler, Yahûdî ve Hristiyanlar dışında kalan kimseler olduğu biliniyor. Nimet verilenlerden sonra bunların (Yahûdî ve Hristiyanların) zikredilmesinin faidesi nedir?"

Derim ki Taidesi, Cenâb-ı Allah, onları, "Kendilerine nimetler verilenler," âyet-i kerimesinde umudun kemâlîni vasfettikten sonra, bu iki taifenin (Yahûdî ve Hristiyanların) halinden kemal derecesinden bir korku ile, onların imanlarını vassettir. Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri şöyle buyurdular:

"Mü'minin korku ve umudu tartılmış olsaydı, eşit olurlardı."

Bil ki, İlâhî gadabın hikmeti, (amel defterleri) solundan verilenleri, mükemmel bir şekilde kabzetmek yakalayıp cezalandırma-dır. Muhakkak Cenâb-ı Allah, mukaddes yed-i kudretine mübarek, hayır (ve amel defterleri) sağdan vermeyi yazmıştır.

Lâkin her birinin hükmü diğerine muhaliftir. Bütün yeryüzü Allah'ın kabzasında ve tasarrufundadır. Bütün semevât (gökler) Cenâb-ı Allah'ın kudret eliyle durulmuştur. Bir elin ona muzaf olması, umum saidlere (amelini sağ elinden alıp cennete girenlere) rahmet ve mağfirettir. Diğerleri için ise, kahr ve gadab ve ikisinden kurtuluştur.

Gadabın hükmünün sırrı, müşârûn ileyhi (kendisine işaret edilen) iki elin hükmünün bir araya toplatılmasında ve korumada mükemmel etmektir. Her hangi bir şey yiyen kimse için, bir uzvunda herhangi bir hastalık ortaya çıktığı zaman, doktor, babası, arkadaşı, kardeşi olup kendisini çok aşırı derecede sevsen bile, iyileşme ümidi kalmadığı zaman, hastalıklı olan uzvun kesilmesine karar verir ve hemen (ardından zaman kaybetmeden) harekete geçecektir.

(Gadab-ı ilâhî de böyledir. Kangiren olup iyileşmeyen bir organın kesilip atılması gibi kötü insanları cezalandırmaktır).

Üçüncü sır, temizliktir: Bakır ve kurşuna karışmış altını temizlemek gibi. Böyle (bakır, gümüş ve kurşuna karışmış) bir altını temizlemek için onu ateşin içine koymak (ateşte eritmek) lâzımdır.¹⁴⁴

Hayret Makamları

Dalâl, hayret (tereddüt, şaşkınlık ve yolunu şaşıma) manasınadır. Dalâlden kimi kötü (yerilmiş); kimi hayretler de (övlümüş ve) iyidir. Hayretin üç mertebesi vardır.

1 - Mübtedilerin (tasavvufa yeni başlayanların) hayreti

2- Keşf ve hicab ehlinden orta dercede olanların hayreti

3- Hakka ulaşan ekâbirin (büyük meşâyih'in) hayreti (Birincisi:) Hayreti gidermenin yolu, tercih edilen matlubu (hedefi) tayin etmektir. Allah'ın rızasını kazanmak, Cenâb-ı Allah'a yaklaşmak ve Zâtını müşahade etmek gibi.

(İkincisi:) Sonra kendisini Hakka ulaştıracak olan tarik (seyr-ü sülûk-yol) tarif edilir. Mükemmel olan şeriatın (emir ve yasaklarına uyup) icaplarına riayet etmek gibi.

(Üçüncüsü:) Sonra mürşid-i kâmil gibi, (maneviyatın) husulüne sebep olanlara bağlanır.

(Dördüncüsü:) Sonra mürşidi kâmilin yardımıyla zikir, fikir ve bunlardan başka rızayı ilâhiye'nin kazanılmasına sebep olan şeyler elde edilir.

(Beşincisi:) Sonra kendisine uygun olanları, şeytan ve nefsi nasıl izâle edeceğini bilmesi lâzımdır. Bir kişiye bu beş yol tayin edildiği (bu beş hedef gösterildiği) zaman, bu hayretler giderilir.

Büyüklerin hayreti, övülen bir şeydir. Bu hayretlerin sebeble-rinin idrak ve anlayışta kusur, burada kâmil tecelliye mani bir noksanlık olduğunu zannetme. Tecellilere nail olmayı istemek, belki bu hayretlerin hükmü, şuhûd ve marifetin mükemmel bir şekilde tahakkukundan sonra zahir olur. (Bir dereceye çıkan diğer dereceye hayret eder). Hayretler, her varlığın sırrına ermek, varlığı bir olan Allah'a tam olarak muttali olmaktır.¹⁴⁵

¹⁴¹ El-Mâide: 5/60

¹⁴² El-Mâide: 5/77

¹⁴³ Âl-İmrân: 3/181

¹⁴⁴ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/102-104.

¹⁴⁵ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/104-105.

Nefsin Hevâ-ü Heves Çölünde Yolunu Şaşıranlar İlâhî Rahmetten Mahrumdurlar

Necm Tefsirinde (şöyle deniyor:) "Gazaba uğrayanların ve sapmışların yolunu 'değil.'" (Âyet-i kerimde geçen gazaba uğrayan ve dalâlete düşenler nûr hadisinde anlatılan) nûr'dan hata edenlerdir (nurdan pay almayanlardır). Kalblerine ilâhî nuru akıtmadıkları için, nefsin heva (ü heves) çölünde kayıp oldular. Taklid ve tabiatın zulümâtında (karanlığında) yollarını şaşırdılar. (Tih çölünde yolunu şaşıran) Yahudiler gibi, Allah, onlara gadab etti. (1/24) Allah onları rahmetinden tard edip (kendisinden) uzaklaştırarak, olara lanet etti. Hatta onlar, çok doğru olan şeriata girip hidâyet bulamadılar. Sıratı mustatâm'den düştüler. Yani insanın "ahseni takvîm" en güzel yaratılış biçimi olan insanlık mertebesinde düştüler. Manen ve sûreten, domuzlar ve maymunlara nesh oldular (dönüştüler).

Sırat-ı Müstakim olan doğru yoldan, insanlık şeddinden düştükleri zaman, Rububiyetin letâifini (incelik ve sırlarını, misâkda "Evet Sen bizim Rabbimizsin" vaadini) unuttular. Tevhid yolundan sapıttılar. Şeytan onları şirk'in şirki ile tuttu. (Onları şirke sürükledi). Hristiyanlar gibi...

Heva (ü heveslerini) ilah edinenler. Dünyayı ilah edinenler. Ve:

"Allah için üçüncüsü 5/73 ¹⁴⁶ dediler. Bunun neticesi olarak da:'

Allah'ı unutmuslardır da Allah da onlara kendilerini unutturmuştur. 59/19 ¹⁴⁷

Bu ilk hal itibariyledir. Burada başka bir vecih de vardır. Ve kendisinde derin ve geniş bir meal ve tefsirin itibar edilmesidir. O meal ve tefsir'de: "Gadaba uğrayanlar değil" ile (İlâhî huzuru) bulduktan sonra kaybetmek, sürurdan sonra mihmet, sevinçten sonra üzüntü ve keder, ve nurdan sonra zulmeti murad etmesidir. yani, ziyâdeden sonra, noksana dönmekten Allah'a sığınırız. (Varlıktan sonra yokluktan Allah'a sığınırız).

"Ve dalâlete düşenlerin yolu da değil" Fîskü fucûr'un kişiye galebesile sapıtmaktan, sürûr'un serlere inkilâb etmesinden, demektir.

Üçüncü vecih ise, meliklerin Melikine seyr-ü sulukta İtibar edilir. O da, "Gadaba uğrayanlar değil" ile menzillere hapsedilip kalmak ve nafilelerden kesilmektir. "Ve dalâlete düşenlerin yolu da değil" ise, maksada (çekilen maddî ve manevî her türlü engel ve) seddir. ¹⁴⁸

Amin

Amin. Esmâ-i efâldir. "Kabul et" manasınadır. "Ey Allahımî Dualarımızı kabul et" manasınadır. Veya "Ya Rabbiî (böyle) yap" demektir.

Âmin (kelimesi) iki sakinin bir araya toplanmaması için, ("nerede" manasına; bir istifham edatı olan) ve (nasıl manasına olan) gibi fetha üzerine mebnidir.

(Yani irabı herhangi bir âmin sebebiyle değişmez. îrab kabul etmez. Harekesi her haide fethadır, demektir. Eğer burada harfî üstün olmasaydı, iki sakin içtima edecekti. Ye ve nun harfleri sakin olacaktı» o zaman okumak mümkün olmazdı).

Âmin (kelimesi bütün âlimlerin ittifakı ile Kur'an-ı ke-rim'den değildir. Çünkü, asıl mushafta yazılmamıştır. Sahabe (r.a.), tabiîn ve onlardan sonra gelen âlimlerden onun Kur'ân'dan olduğuna dair bir rivayet nakil olunmadı.

Lâkin, okuyan kişinin Fâtiha-i şerîfeden sonra ondan ayrı olarak (Fatiha süresiyle arasına fasıla vererek), Âmin demesi sünnettir. Bu mevzuda Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri şöyle buyurdular:

"Bana Cibril Aleyhisselâm, Fatiha sûresinin okumasını bitirdiğimde bana "âmin" demeyi öğretti ve: (Fatiha sûresinden sonra) Âmin demek sanki kitabı hatmetmek gibidir, buyurdu."

Bu hadis-i şerîfî Hazreti Ali (r.a.) riyâyet etti ve açıklamasında şöyle buyurdu:

"Âmin, Cenâb-ı Allah'ın mühürüdür. Onunla kulunun duasını mühürleyip tasdik etmektedir." Hazreti Ali (r.a.) tefsir ettiler. Mühür, mühürlenene şeye herhangi bir şeyin müdâhalesine ve orada tasarrufda bulunmasına mani olur. Âmin (duası da) kulun duasına hıyanetin girmesine manidir.

Veheb (r.h.) şöyle buyurdu: "Ondan (Âmin'in) her harfinden bir Melek yaratılır. Ve Melekler: "Allahım! Âmin diyeni mağfiret et, günahlarını bağışla" diye dua ederler.

Hadis-i şerifte Efendimiz (s.a.v.) Hazretleri şöyle buyurdular: "Dua eden ve Âmin diyen kişi (duanın feyiz ve bereketinde) "ortakdırlar." Bu manada Cenâb-ı Allah, şöyle buyurdu:

-"Peki," buyurdu. "Duanız kabul olundu. Siz yine istikamette devam edin ve kendini bilmeyenlerin meslekine uymayın. 10/89 ¹⁴⁹

"imam deyince, siz "âmin" söyleyin. Çünkü melekler de bunu söylerler. Kimin âmin (söylemesi) meleklerin âminine muvafık olursa (denk gelirse) onun geçmiş günahları bağışlanır." ¹⁵⁰

¹⁴⁶ El-Mâide: 5-73

¹⁴⁷ El-Haşr: 59/19

¹⁴⁸ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/105-106.

¹⁴⁹ Yunus: 10/89

¹⁵⁰ Buhârî. Müslim, Ebû Davud ve Tirmizî de geçer. Müttetekun Aleyhtir.

Bunun sırrı Veheb (hazretlerinin) sözünde geçtiği gibidir. (Yani âminin her harfinden bir melek'in yaratılması ve âmin diyene dua etmeleridir).

Amma (hadisi-i şerifte geçen) muvaffakiyet (yani denklik), zamanda muvafık olması (gerekir) denildi. (Bir rivâyetde) ihlasta (meleklerin ihlasına) uygun olması lâzımdır, denildi ve bir teveccühdür.

(İmam jJiJâiivj dediğinde, âmin diyen meleklerin hangi melekler olduğunda ihtilaf olundu. Hafaza melekleridir, denildi. Başka meleklerdir, denildi. Bu görüşü şu mübarek hadis-i şerîf desteklemektedir:

"Okuyan kişi, dediği zaman, arkasındakiler, âmin derler. Ârriin diyen kişinin sözü, semâ ehlinin sözüne muvafık olursa, geçmiş günahları bağışlanır." ¹⁵¹

Aslında; âmin diyenler, "hafaza ve semâ ehli meleklerdir" denilerek her iki görüşün arasını birleştirmek mümkündür.

Mevlânâ Fenârî Hazretleri, "Fatiha Tefsiri" (kitabında), şöyle dedi:

"Fatiha sûresi, adem-i zulmetinden (yokluk karanlığından) mükemmelliği çıkaran için, kemâl nushasıdır. (Fatiha sûresi aynı zamanda,) nûr-i kademden, ruhanî nurlara geçiştir. Sonra, enâniyetin (benliğin, nefsin mahal ve) merkezinde toplanan, insanlık mertebesinin kemâle ermesi için, cismânî âleme üfürölme vasıtası ile inayet yolu için, hidâyeti talep etme ihtiyacı doğdu. (O ilâhî inayet ile insan) varlıktan, yokluğa dönmek için geldi (yaratıldı). Daha doğrusu, (belki insan), hadesten (geçicilikten) kıdeme (sonu olmayan Allah'a) döndü. İşte bundan dolayı, kaybedenin, kaybetmeyeceği bir varlığa kavuşması için, varlık, bulamayacağı bir kaybetme ile, kayıp olur. Bu meseleyi kabul etmekle onlara (insanlara) kemâl rütbesi hâsıl oldu. Cenâb-ı Allah, "Kuluma istediği verilir" dediği gibi. Cenâb-ı Allah, temlik lami ile insanı nefesine izafe etti. Sonra ekremül-ekremin (ikram edicilerin en ikram edicisi) olan Allah, onların halinin nüshasını "âmin" mührü ile mühürledi. Bu da, âlemde (şeytan gibi) hiç bir varlık için, Rabbül'âleminin mührünü kaldırıp; ihlash kullarının üzerinde tasarruf etmeye (hakkı olmadığına) işaretler. Bundan dolayı iblis ümitsizliğe kapıldı. Ve şöyle dedi:

-"Rabbim." dedi; "beni azdırmana kasem ederim ki her halde ben onlar için arz'da tezyinat yapacağım ve hepsini edeceğim; ancak içlerinden ihlâs verilen kulların müstesna." 15/39-40 ¹⁵²

Fâtiha Sûresinin Âyet, Kelime ve Harflerinin Sayısı

Cumhura göre Fatiha Sûresinin âyetlerinin sayısı yedi'dir. Şu kadar var ki, kimi, de durup, burayı bir âyet, devamını ayrı bir âyet kabul ettiler, ama besmeleyi Fâtiha-i şerîfeden bir âyet olarak kabul etmediler. Kimi de aksini kabul ettiler. (Yani Fâtiha-ı Şerifenin başındaki besmeleyi Fatiha sûresinden bir âyet kabul edip, de durmadılar. Burayı ayrı bir âyet kabul etmediler. Her iki görüşe göre de Fatiha sûresi yedi âyettir.)

Kelimelerinin adedi, "Teysir" (isimli tefsirde beyan edildiğine göre), Fatiha sûresinin kelimelerin (sayısı), yirmi beştir. Harflerinin sayısı ise, (123) yüz yirmi üç'tür.

"Aynu'l-Meânî" isimli kitabta ise, Fatiha sûresinin kelimeleri, yirmi yedi'dir. Harflerinin sayısı ise, (142) yüz kırkiki'dir. (i/25)

ihtilâfın sebebi, besmele-i şerîfe'ye itibâr edilmeksizin, munfasıl kelimelerin, yazılış veya müstakil telaffuzlarına itibar edilir. Veya telaffuz edilen harflere veya yazılan harflere itibârda ihtilaf vardır. Ve bunların dışındaki konularda ihtilaf vardır. ¹⁵³

Fatiha Sûresi Nerede Nazil Oldu

Ata (Hazretlerine), "Fâtihatü'l-kitab sûresi hangi vakitte nazil oldu?" diye soruldu. O da (cevaben şöyle) dedi:

-"Fatiha sûresi, Mekke'de cuma günü indi. O büyük bir keramettir. Allah, Fatiha sûresiyle Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerine ikramda bulundu. Cebrail Aleyhisselâm, Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerine, Fatiha sûresini inzâl ettiği zaman, kendisiyle beraber yedi bin melek indi. ¹⁵⁴

Fatiha Sûresinin Fazilet, Esrar ve Havassı

Rivayet edildiğine göre, Şam'dan Ebû Cehile, üzerinde büyük bir mal ile deve yükleri geldi. Yedi sürü idi. Rasûlullah ve ashâbı ona bakıyorlardı. Sahabelerin çoğu açtı ve çıplaktılar, (doğru dürüst bir giyecekleri yoktu). Rasûlullah (s.a.v.) Hazretlerinin mübarek kalbine, ashâbının ihtiyacı için bir şeyler geldi. Ve o zaman şu âyet nazil oldu:

"Celâlim hakkı için, sana Seb'a Mesânfyi (Fâtiha-i Şerifeyi) ve Kur'an-ı Azîm'i verdik. 15/87 ¹⁵⁵ Yani Ebû Cehilin yedi kafilesinin yerine sana (yedi âyet olan) Fatiha sûresini verdik. Sana vermiş olduğum bu büyük

¹⁵¹ Buhârî

¹⁵² El-Hıcr: 15/39-40

İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/106-109.

¹⁵³ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/109.

¹⁵⁴ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/109-110.

¹⁵⁵ El-Hıcr: 1 S/87

hediyyenin yanında Ebû Cehilin (değersiz) kaafilerine bakılmaz. Ona dünya olarak vermiş olduklarına bakma. Cenâb-ı Allah, Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerinin temennisinin, kendi nefsi için değil de, ashabı için olduğunu bildiği için şöyle buyurdu:

(Habibim!) Onlara (ashabının geçim sıkıntısına) karşı mahzun olma, (müşriklerin) kurmakta oldukları tuzaklardan ötürü de sıkıntı duymal¹⁵⁶

Cenâb-ı Allah, Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerine maldan daha ziyâde faydalı bir şeyle ashabına faydalı olmayı emretti. Ve (şöyle) buyurdu:

"Sakin o kâfirlerden bir takımlarını (dünya ile) zevklendirdiğimiz şeylere göz atma ve onlara karşı mahzun olma da mü'minlere kanadını indir.15'88"¹⁵⁷

Çünkü senin (ümme ve ashabına karşı) mütevâzi olman, onların arzuladığı (dünya malına karşı) zafer kazanmalarından kablerine daha hoş gelir.

Fatiha sûresinin Fazileti hakkında yine Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerinin şu mübarek hadis-i şerifleri rivayet edildi:

Eğer Fatiha sûresi, Tevrâtta olsaydı, Mûsâ Aleyhisselâm'ın kavmi YahûdUeşmezdi. Ve eğer Fatiha sûresi, İncil'de olsaydı, İsâ Aleyhisselâm'ın kavmi elbette ona yardım ederdi. Ve eğer, Fatiha sûresi, Zebur'da olsaydı, Davud Aleyhisselâm'ın kavmi mesh olmazdı (hıncır ve maymuna dönüşmezdi). Her hangi bir Müslüman, Fatiha sûresini okursa, Cenâb-ı Allah, ona sanki Kur'ân-ı Kerimin hepsini okumuş, bütün erkek mü'minlere ve kadın mü'minlere tasadduk etmiş gibi sevap verir.

Fatiha sûresinin faziletlerinden biri de, Fatiha sûresinde bulunan elif-bâ harfleri, yirmi ikidir. Kendisine vahiy geldikten sonra Efendimiz (s.a.v.) Hazretlerinin peygamberlik çağı da yirmi iki (kusu) senedir.

Fatiha sûresinde (şu) yedi harf yoktur:

Helak olmanın ii. 'si, op- korkunun zakkumun, şakâvetin, şaki olmanın zulmet'in firak, ayrılığın u'si yoktur.

Kim itikâd ederek, bu sûreyi, hürmet ve tazim ile okursa bu yedi şeyden (yani, helak olmaktan, korkudan, ahirette Cehennemde zekkum içmekten, şakâvetten, zulmetten ve ayrılıktan) emin olur.¹⁵⁸

Fatiha Sûresini Okuyana Belâ Gelmez

Hüzeyfe (r.a.) Hazretlerinden rivayet olundu. Rasûlullah (s.a.v.) Hazretleri şöyle buyurdular:

Muhakkak Cenâb-ı Allah, bir kavmin üzerine kesinlikle azab göndereceğini murad ettiğinde, o kavmin çocuklarından biri mektebde Fatiha sûresini okur. Allah o çocuğun Fatiha sûresini okumasını iştir ve hemen o çocuğun sebebiyle onların üzerinden kırk yıl azabı kaldırır.¹⁵⁹

Fatiha Sûresi Bütün İlimlere Şâmindir

Rivayet olundu ki, bütün kitablann ilimleri Kur'ân-ı Kerimdedir. Sonra (Kur'ân-ı Kerimin ilmi) Fatiha sûresindedir. Kim Fatiha sûresinin tefsirini öğrenirse sanki, bütün Kurân-i kerimin tefsirini öğrenmiş gibi olur. Kim Fatiha sûresini okursa, bütün Kur'ân-ı Kerimi okumuş gibidir.

Tefsiri Kebir dedi ki: Bütün kitablann inmesine sebep olan maksad, usûl ve furuğ ilmi ve mükâşefâtır. Fatiha sûresi bütün bunlara şâmindir. (Bunları anlatmaktadır.)"

Fenâri, şöyle dedi: Bu, Fatiha sûresinin başından

-"Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla (başlıyorum). Hamd, âlemlerin Rabbi, O, Rahman ve Rahîm, Ceza gününün mâliki Allah'a mahsustur." Buraya kadar olan âyeti kerimeler, zât, sıfat ve fiil cihetinden, ilahiyata taalluk eden, "mebde akâidi"ne işaretler. Çünkü hamdın, Allah'a münhasır olması, (sadece ve sadece Allah'a yapılması), fiil, sıfat ve zâtında da kemâlâtın ona münhasır olmasını gerektirir. Sonra nübüvvetlikler ve velâyet-Ükler, bunun ikisi Allah'ın nimetinin tecellisi ve onların tahsisidir.

Sonra Cenâb-ı Allah'ın ahirette bütün emirlerin sahibi olmasını anlattığı için "meâd akâidini (Âhret inancını) beyan etmektedir. Fatiha sûresinin ortasından sonrası ise,

"(Ey Rabbimiz!) Ancak sana ibâdet (kulluk) ederiz ve yalnız senden yardım dileriz."Âyeti kerimesi ise, ibâdetlerden Hak ile kul arasındaki rabitaların ahkâmının kısımlarını beyan etmektedir. Bu da muamele ve yasaklardan zahirdir ki, şerî olan yardım dileme, menfaati celbetmek (çekmek) ve zararı defetmek içindir.

Hidâyet et bizi doğru yola... Kendilerine nimet verdiğin mes'udların yoluna; gazaba uğrayanların ve sapmışların yoluna değil."Âyeti kerimeleri de, mü'minlerin isteklerini, beyan etmektedir.

Hidâyetin şekillerinin imana bağlı olduğunu birinci kısım işaret etmektedir. İslâm, ikinci kısımda işaret edilmektedir. O da ihsanın vecihleridir. Övülen ruhani ahlaktan da mertebelerin üçünü kasd ediyorum. Sonra Efendimiz (s.a.v) Hazretlerinin.:

(İhsan:) Senin Cenâb-ı Allah'ı görmüşçesine Ona ibâdet etmendir," hadis-i şeriflerine işaret edilen,

¹⁵⁶ En-Neml: 27/70

¹⁵⁷ El-Hicr: 15/88

¹⁵⁸ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/110-111.

¹⁵⁹ İsmail Hakkı Bursevî, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/112.

murâkebedir.

Sonra Celal olan Allah'a muttali olunduğunda istiğrak anında müşahede edilen kemâlâttır. Bu haberdeki teşbih (benzetme edatı olan) "kafi kaldırır. Gadabı defeder, cebri tenzih eder. Kaderiyyeye dalâleti nisbet eder. İşte bunlara mükâşefât ilmi adı verilir. Batınlarda olan bütün esrarı bilen Allah'dır.¹⁶⁰

¹⁶⁰ İsmail Hakkı Bursevi, Rûhu'l-Beyan Tefsiri, Fatih Yayınevi: 1/112-113.